

**Національний університет «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка**
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

«ГЕНДЕРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»

Виконала:

студентка II курсу, 23-А групи
спеціальності 013 «Початкова освіта»
Дем'яненко Катерина Володимирівна

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Турчина Ірина Станіславівна

Чернігів – 2021

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2021 року.

Студентка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*
протокол № _____ від «___» _____ 2021 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	9
1.1. Історія становлення гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку	9
1.2. Гендерні особливості дітей молодшого шкільного віку	19
1.3. Вплив умов сімейного виховання на формування гендерної ідентичності молодших школярів	27
Висновки до 1 розділу	31
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЩОДО ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	33
2.1. Використання сучасних педагогічних технологій у гендерному вихованні дітей молодшого шкільного віку	33
2.2. Констатувальний етап педагогічного експерименту.....	39
2.3. Методичні рекомендації щодо гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку в умовах НУШ	50
Висновки до другого розділу	63
ВИСНОВКИ	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	67
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Вхідження України до європейського освітнього простору неможливе без переосмислення традиційних, зазвичай стереотипних поглядів на соціальну роль жінок та чоловіків, утвердження егалітарних цінностей і виховання дітей у дусі толерантності та свободи. Формування гендерної культури дітей стає надзавданням виховного процесу у загальноосвітній школі, запитом сучасності, оскільки – це запорука їх самореалізації й розкриття потенційних можливостей у сучасному світі, виховання самодостатньої, креативної, успішної, компетентної особистості.

Дослідники доводять важливість гендерного виховання у всі вікові періоди, проте найбільш сензитивним періодом розвитку у цьому контексті є молодший шкільний вік, оскільки саме у початковий період навчання у школі у дитини відбувається перебудова системи її взаємин з дійсністю й оточуючими людьми. У дітей виникає потреба наслідувати певні культурні норми, зразки поведінки, серед яких особливе місце займають гендерні. Молодшому школяру необхідно зрозуміти особливості міжстатевої взаємодії, тож особливо актуальною стає проблема їх гендерного виховання у НУШ, яке покликане допомогти вирішити ці проблеми, навчити дітей практичним навичкам гендерно орієнтованої поведінки. Незважаючи на певні здобутки у царині гендерного виховання у НУШ, спроби створити підручники без гендерно маркованого змісту, окреслена проблематика нині набуває особливої актуальності, оскільки досі залишаються недослідженими педагогічні технології гендерного виховання молодших школярів у НУШ, не розробленими залишаються і методичні рекомендації щодо такої роботи. Усе це і зумовило вибір теми нашої кваліфікаційної роботи «Гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку у НУШ».

Актуальність же нашого дослідження зумовлюється сучасним запитом суспільства на виховання дітей зі сформованими егалітарними цінностями і сучасним станом освітнього процесу, який все ще залишається орієнтованим на статево-рольові стереотипи взаємин статей; потенційними можливостями

навчально-виховного середовища щодо формування гендерної культури молодших школярів та традиційними, застарілими методами навчально-виховної роботи.

У роботі використана вітчизняна і перекладна навчальна і періодична література, а також матеріали збірників наукових праць, дані проведених опитувань і анкетувань. Зокрема, наукові праці присвячені впровадженню гендерного підходу в систему освіти (Т. Голованова, В. Кравець, Л. Смоляр, Л. Штильова); результати досліджень гендерних стереотипів та гендерних ролей (В. Агеєв, Т. Виноградова, О. Вороніна, Т. Говорун, П. Горностай, О. Здравомислова, О. Кікінежді); наукові розвідки, в яких обґрунтовується педагогічний інструментарій гендерного виховання молодших школярів (М. Марусинець, Н. Гапон, О. Кікінежді, Л.Мандрик, Л. Столярчук та ін.).

Об'єкт дослідження: процес гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: гендерне виховання дітей молодшого шкільного віку у НУШ.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпіричного дослідити педагогічні можливості сучасної Нової української школи щодо гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети дослідження необхідно було розв'язати наступні **завдання:**

- дослідити історію становлення гендерного виховання та особливості гендерної соціалізації дітей молодшого шкільного віку.
- визначити особливості гендерного виховання у НУШ.
- провести діагностику рівня гендерного виховання молодших школярів у НУШ.
- розробити методичні рекомендації щодо підвищення ефективності гендерного виховання у НУШ.

Для реалізації поставлених завдань нами застосовувались теоретичні та емпіричні **методи дослідження:** теоретичний аналіз педагогічної та

психологічної літератури з метою вивчення стану розробленості проблеми дослідження; порівняння, систематизація, зіставлення та узагальнення здобутої інформації з метою обґрунтування особливостей гендерного виховання молодших школярів; констатувальний експеримент – анкетування учнів молодшого шкільного віку, спостереження, бесіда; методи математичної статистичної обробки.

Теоретичне значення роботи полягає у визначенні педагогічних технологій гендерного виховання молодших школярів у НУШ, уточненні умов гендерного виховання у НУШ, дослідженні ефективності гендерного виховання молодших школярів у сучасній НУШ.

Практичне значення роботи полягає в тому, що розроблені методичні рекомендації з гендерного виховання молодших школярів можуть бути впроваджені у педагогічну практику сучасної Нової української школи.

Апробація результатів дослідження відбулася в процесі участі у I Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції: «Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук», яка відбулася 24 листопада 2021 року (м. Мелітополь), Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «Синергія формальної, неформальної та дуальної освіти майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти», яка відбулася 11-12 червня 2021 року (м. Чернігів).

Публікації. Під час дослідження теми було опубліковано статтю на тему: «Гендерне виховання у дітей молодшого шкільного віку» (Дем'яненко К.В. Гендерне виховання у дітей молодшого шкільного віку. Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук: Збірник матеріалів I Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Мелітополь, 24 листопада 2021 р.) / ТДАТУ: ред. кол. Ломейко О. П., Єременко О.А., Михайлов В. В [та ін.]. Частина 1. Мелітополь : ТДАТУ, 2021. С. 90-92).

Експериментальна база. Дослідження проводилося на базі Лосинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Лосинівської селищної ради,

Ніжинського району, Чернігівської області. В експерименті взяли участь 30 дітей.

Структура роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Кількість використаних джерел – 53. Загальний обсяг роботи – 71 сторінка, обсяг основного тексту – 66 сторінок.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Історія становлення гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку

Зміни у традиційній системі гендерної стратифікації у суспільстві призвели до послаблення традиційної поляризації жіночих та чоловічих ролей і фактично стали причиною трансформації культурних стереотипів фемінності та маскулінності, нівеляції принципів розбіжностей у нормах поведінки й психології жінок і чоловіків. Серйозні зміни у суспільній свідомості зумовили необхідність застосування гендерного підходу і в організації навчально-виховного процесу у загальноосвітній школі. Проблема гендерного виховання набуває особливої актуальності і в контексті реалізації завдань Нової української школи (НУШ), метою якої є формування і виховання відповідальної, толерантної, ініціативної особистості, здатної до успішної соціалізації у сучасному постмодерновому суспільстві.

Не зважаючи на те, що проблема гендерної теорії наразі активно досліджується у психологічній, педагогічній літературі, у дослідників немає єдиного тлумачення поняття «гендерне виховання».

На думку Л. Столярчук, І. Столярчука, гендерне виховання – це система педагогічних заходів, спрямованих на виховання у дітей, підлітків і молоді розумного, здорового ставлення до різних аспектів свого гендеру [40]. Зазначимо, що Л. Столярчук, І. Столярчук фактично ототожнюють поняття гендерного і статево-рольового виховання, яке було поширене у радянській педагогічній науці. Дослідники зазначають, що таке виховання передбачає «врахування статево-вікових та індивідуальних особливостей розвитку хлопчиків і дівчат шкільного віку» і в процесі якого «здійснюється саморозвиток, самореалізація, самовдосконалення жіночої та чоловічої індивідуальності» [43, с. 36].

О. Каменська визначає гендерне виховання школярів як «процес культурної, гендерної орієнтації, ідентифікації та оволодіння дітьми та молоддю моральною культурою у сфері взаємин статей в певному культурному, соціальному середовищі» [23, с. 44].

На думку Л. Єлісеєвої, гендерне виховання – це процес впливу системи освіти на дітей різної статі, що враховує їх відмінності, зумовлені статевою приналежністю, і спрямований таким чином на те, щоб вони засвоїли і були готові до виконання прийнятих у даному соціокультурному середовищі гендерних норм і цінностей, моделей чоловічої і жіночої поведінки [17, с. 55].

С. Вихор аналізує поняття гендерного виховання в контексті цілеспрямованого і систематичного впливу на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування у них егалітарних цінностей, поваги до кожної конкретної особистості незалежно від її статевої приналежності, оволодіння навичками толерантної поведінки та з метою побудови громадянського суспільства [7, с. 83].

Дослідники І. Іванова та О. Цокур вважають, що гендерне виховання – це «педагогічно доцільний, системний, організований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, поводження, діяльності та психологічних характеристик особистості, запропонованих суспільством та школою своїм громадянам залежно від їхньої біологічної статі» [49, с. 7]. Мета гендерного виховання на їх думку полягає у формуванні егалітарної суспільної свідомості, яка буде вільною від упереджень та гендерних стереотипів.

В. Кравець, досліджуючи процес гендерного виховання, прийшов до висновку, що «це процес формування рис та якостей у вихованців, які визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі» [29, с. 41].

Л. Кобелянська і Т. Мельник розглядають процес гендерного виховання як «навчання дітей різних форм паритетності у відносинах, рівності, рівноправності, розуміння важливості врахування як спільного, так і

відмінного, формування вільної особистості з відкритим гендерним світоглядом та практичними навичками гендерно орієнтованої поведінки» [25, с. 3].

Т. Голованова, Л. Міщик досліджують процес гендерного виховання як процес конструювання гендерної ідентичності, руйнування гендерних стереотипів [10; 36].

Т. Дороніна вважає, що гендерне виховання – це насамперед процес формування у школярів/студентів андрогінних якостей особистості, формування навичок і звичок гендерно-збалансованої соціальної поведінки, навчання дітей толерантності [13, с. 8].

Гендерне виховання прийшло на зміну статево-рольовій парадигмі, яка практикувалася у більшості суспільств, що було зумовлено поляризацією суспільних функцій чоловіка і жінки та чіткою ієрархією соціо-статевих ролей. У контексті традиційної культури природним вважалось виховання дівчини як майбутньої дружини та матері, а хлопчика як майбутнього чоловіка, лідера у родині і суспільних відносинах.

Так ідеї роздільного відповідно різного виховання хлопців і дівчат лежали в основі філософії Аристотеля. На його думку, чоловік і жінка мають різну природу, тому повинні мати різні знання й уміння [32, с. 61].

Такої думки дотримувався і Ж. Руссо, який вважав, що як суспільні істоти чоловіки і жінки – нерівні, що пояснюється їхніми вродженими характеристиками [33, с. 61].

Е. Кант також розділяв чоловіків і жінок, по-перше, за характером участі в політичному житті й, по-друге, за характеристикою особистості та поведінки [28, с. 32].

Не враховував принцип рівних можливостей для хлопчиків і дівчаток і Я. Коменський, вважаючи що у них різне суспільне призначення [28, с. 34].

Такі погляди були поширені і в українській освітньо-виховній традиції. Виключенням можна вважати позицію К. Ушинського, який захищаючи принципи особистої людської волі і писав: «Для християнства чоловік і жінка –

особи рівноправні, однаково самостійні й однаково відповідальні, яких тільки шлюб вводить у рівноправні між собою відносини» [48, с. 43].

На думку ж В. Сухомлинського виховання справжніх жінок і чоловіків необхідно розпочинати вже у дошкільному дитинстві. У хлопчиків, на думку педагога, необхідно затверджувати відповідальність та гідність чоловіка, виховувати розуміння, що вони – майбутні чоловіки і батьки, воїни, захисники Батьківщини. Важливими якостями, необхідними жінкам, він називав жіночу гідність, здатність бути хорошою матір'ю і дружиною [47]. Проте, зазначимо, що видатний педагог вважав, що у житті класного колективу немає виключно чоловічих і жіночих видів діяльності, а роль дівчаток і хлопчиків у здійсненні діяльності відрізняється лише місцем.

Світ почав змінюватися у 50-х роках ХХ ст. століття, коли на політичній арені почали обговорюватись проблеми не лише рівності статей, а й необхідності законодавчого забезпечення такої рівності. Саме в цей період у науковому дискурсі з'явилося поняття «гендер».

Термін «гендер» у науковій літературі вперше був використаний американським психоаналітиком Р. Столлером у своїй книзі «Стать та гендер: про розвиток мужності та жіночності» у 1968 р. [16, с. 19]

Згодом, поняття гендер та гендерне виховання почало досліджувались А.Річом, Р. Унгером, які розглядали гендер як певний мисленневий конструкт, який визначає соціально-культурні функції статі та дає змогу відрізнити ці функції від біологічних.

Дослідниця-американка Т. де Лауретіс у знаковій для гендерних досліджень книзі «Технології гендеру» (1987) писала: «гендер – це не проста похідна від анатомо-біологічної статі, а соціальна конструкція, репрезентація, продукт різних суспільних інституцій: не тільки сім'ї, системи освіти, мас-медіа, медицини та права, але також, що менш вірогідно – мови, мистецтва, літератури, кіно та наукової теорії» [52].

К. Джекш, І. Кон відзначають, що у 90-х роках прийшло розуміння, що гендер – це набутий статус, що його можна конструювати за допомогою

соціальної практики, через існування у суспільстві системи норм поведінки, яка приписує виконання певних статевих ролей. Ідея ж рівності, яка стала домінантною у ХХ ст. у цей період стала суперечити статево-рольовій сегрегації, отже метою системи виховання стало виховання особистості з егалітарною свідомістю, невілювання статевих відмінностей [27, с. 113].

Наразі, ідеї гендерного виховання у нашій країні реалізуються, як і в країнах-членах Євросоюзу, в контексті реалізації Gender Mainstreaming, тобто комплексного підходу до проблеми рівності жінок і чоловіків, метою якого є досягнення рівноправ'я. Зауважимо, що стратегія Gender Mainstreaming ґрунтується на забезпеченні ідеї гендерної рівності та рівному доступі жінок і чоловіків до наявних ресурсів. Концепція Gender Mainstreaming базується на конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації, яка була прийнята в 1979 році, Пекінській платформі дій, яка була розроблена і прийнята I Всесвітньою Конференцією ООН із жіночих проблем (1995), Амстердамському договорі (1997), що зобов'язує всі країни, члени Євросоюзу, реалізувати гендерну політику [26, с. 44].

Українське законодавство теж докладает певних зусиль в цьому напрямку, так гендерне виховання в Україні базується на Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [20], законодавстві про освіту та інших нормативно-правових актах.

Велика робота щодо поширення принципів гендерного виховання була зроблена і в рамках реалізації «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні» під егідою Програми розвитку ООН. У 2009-2010 рр. працівниками Програми в Україні було організовано і проведено Навчальну програму підготовки тренерів з підвищення гендерної обізнаності та гендерної чутливості вчителів. У рамках програми було підготовлено 58 кваліфікованих тренерів, які розпочали свою роботу у листопаді 2010 р. на базі обласних інститутів післядипломної освіти вчителів середніх шкіл. У 2007 році в межах виконання «Програми рівних можливостей та прав жінок в Україні» було видано

навчальний посібник «Ми різні – ми рівні. Основи культури гендерної рівності» для учнів 9-11 класів [10, с. 62].

У цей період активізувалися і наукові пошуки педагогів-практиків щодо пошуку засобів гендерного виховання, зокрема, були розроблені методичні рекомендації щодо особливостей гендерного виховання учнів молодшого шкільного віку. Зокрема, було захищено низку дисертаційних робіт щодо проблем гендерного виховання (Л. Ковальчук, С. Вихор та ін.). Гендерні аспекти виховання почали активно висвітлюватися і при підготовці майбутніх вчителів.

Проте навіть у XXI ст. важко стверджувати про успішність реалізації гендерного виховання у сучасній школі. Більшість дослідників стверджує про наявність в українському соціумі гендерних стереотипів, які обумовлені традиційною патріархальною структурою суспільства, і які все ще активно транслюються у загальноосвітніх навчальних закладах. Так, ідеться про існування певних образів чоловіка та жінки. Чоловік у суспільній свідомості наділений лідерськими якостями, високими інтелектуальними здібностями, харизмою, жінка ж сприймається як берегиня, домогосподарка.

Гендерні стереотипи впливають на всі сфери соціального життя, оскільки завдяки їх функціонуванню у суспільстві поширюються соціальні міфи, наприклад «Жінки – більш альтруїстичні, співчутливі, завжди орієнтовані на надання допомоги, опікувальну діяльність», хоча соціальна практика свідчить, що соціальні якості жінок та чоловіків існують не як дві полярні окремі категорії, а як континууми, що дублюють один одного. Як чоловіки, так і жінки можуть бути чуйними і мати негативні поведінкові риси. Оскільки в українській культурі домінує уявлення, що «слабкій» статі притаманні очікувальні риси, то відповідна поведінка дівчат заохочується з раннього дитинства [9, с. 45].

Зазначені гендерні стереотипи транслюються і поведінкою педагогів. Так, дослідження проведені В. Кравець свідчать, що:

1) інструктуючи хлопців щодо виконання завдання, педагоги здебільшого наголошують на його складності, а дівчаткам підказують спосіб його виконання;

2) під час невербального спілкування зоровий контакт із представниками чоловічої статі педагоги підтримують частіше і довше, ніж із дівчатами;

3) з дітьми різної статі педагоги розмовляють з різною інтонацією;

4) учителі більш уважно ставляться до вчинків та реплік хлопчиків на уроці [28, с. 374].

Дослідження Т. Дороніна свідчать, що педагоги по-різному ставляться і до оцінки академічних успіхів учнів та учениць: у хлопців їх здебільшого пов'язують зі здібностями, у дівчат – із терпінням та посидючістю. По-різному трактують учителі успіхи і невдачі своїх учнів: невдачі дівчат пояснюються відсутністю здібностей, а неуспіх хлопців – браком працелюбності, зусиль з опанування конкретного предмету. Така диференційована система виховання підтримки духу змагань, наполегливості у досягненні мети в однієї статі та орієнтації на пристосування, адаптування, невтручання в хід справ у іншої [14, с. 52].

Гендерно маркованим залишається і зміст, ілюстративний матеріал більшості підручників, які активно використовуються у НУШ («Українська мова. Буквар» М. Вашуленко, О. Вашуленко [53]). Хоча на сторінках сучасного «Букваря» уже можна побачити вчителя чоловічої статі, малюнки, на яких хлопчики і дівчатка демонструють однакові вміння косити траву, доглядати за квітами і домашніми тваринами, проте майже 80% малюнків все ще є статево диференційованими. На більшості ілюстрацій (майже 55%) зображено представників чоловічої статі: вчитель, музикант, кухар, політик, капітан, аквалангіст, сталевар, лікар, швець, механізатор, гетьман. Дорослі жінки виступають лише у декількох професійних ролях – вчительки, мами, продавчині, стюардеси.

Проте варто відзначити і доволі позитивні зміни: підручники, які пропонуються Інститутом модернізації змісту освіти, але наразі ще мало

поширені у загальноосвітніх школах, є більш демократичними. У підручнику «Українська мова. Буквар» (підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти О. Іщенко, С. Логачевська [52]) сучасна мама робить ремонт, а тато – ліпить вареники, в «Українській мові. Буквар» (підручник для 1 класу закладів загальної середньої освіти Г. Іваниці [52]) дівчата – бешкетують, а тато – доглядає за немовлям.

Орієнтація на стереотипізовані види занять прослідковується й у змісті математичних задач та ілюстраціях для початкової школи.

Зазначимо, що навіть тоді, коли автори прагнуть дотримуватись рівноваги у зображенні статей («Я досліджую світ» М. Вашуленко), все ж хлопчики продовжують змальовуватись активними в освоєнні соціального простору, а дівчатка – тими, яких ведуть за собою [6].

Варто згадати і про кількісну перевагу жіночого складу педагогів порівняно з чоловічим. Так, педагогічний склад установ початкового й середнього рівня навчання на 90% складається з жінок, тож хлопчикам бракує чоловічих зразків для наслідування.

Отже, негативний вплив гендерних стереотипів, які поширені у сучасному українському суспільстві на гендерне виховання учнів зумовлюють різні механізми та чинники:

1) недосконалість навчальних матеріалів, підручників, ТЗН, які демонструють дівчатам та хлопцям традиційні зразки фемінності та маскулінності;

2) стереотипізоване акцентування гендерних відмінностей між дівчатами та хлопцями у комунікативній поведінці педагогів, що диференціює їх на різні групи;

3) зосередження уваги педагогів на навчанні й вихованні хлопців, педагоги вважають компетентнішими у дисциплінах природничо-математичного та технічного циклу;

4) недооцінювання соціальної компетентності та емоційного інтелекту дівчат.

Метою ж гендерного виховання є якраз подолання зазначених проблем і забезпечення дітям обох статей можливостей реалізовувати свої здібності та інтереси, не зважаючи на різні гендерні стандарти, які існують у суспільстві, формування їх гендерної компетентності.

Подальше успішне впровадження механізмів гендерного виховання у загальноосвітні заклади неможливе без запровадження відкорегованих механізмів гендерного виховання. Педагоги та учні мають відкрито, свідомо й систематично обговорювати гендерну проблематику з метою визначення та усвідомлення наявності гендерних стереотипів під час проведення відповідних бесід, дискусій. А це в свою чергу можливе лише за умови панування у навчальному закладі демократичного стилю спілкування. Учнів потрібно заохочувати до самостійного мислення, навчати їх спілкуватися з представниками іншої статі, розвивати гнучкість їх поведінки, як передумови успішного самовизначення у житті.

Принципами гендерного виховання має стати визнання того, що:

- немає статево-відповідних видів людської діяльності, освоєння будь-якого виду занять залежить від індивідуальних інтересів, здібностей, мотивації діяльності;
- чоловік і жінка відіграють однаково важливі ролі в сім'ї та вихованні дитини;
- хлопчики й дівчатка, чоловіки й жінки мають рівні можливості для кар'єрного зростання, а також для оволодіння трудовими вміннями та навичками;
- у вихованні учнів слід виходити з тези про рівні здібності та рівні можливості статей та їхніх життєвих сценаріїв на майбутнє;
- неприпустимо протиставляти дітей за статевою ознакою в різних сферах життєдіяльності, іграх, навчанні, планах на майбутнє тощо;
- потрібно підтримувати дружнє співіснування статей під час гендерно нейтрального виховання, орієнтованого на розвиток індивідуальних інтересів,

нахилів та здібностей, на базі виконання однакових соціальних ролей, залучення до спільних видів діяльності [2, с. 175].

Важливою є і організація творчо-розвивального життєвого простору для учнів з дотриманням принципів гендерної рівності, що передбачає створення умов для вільного та усвідомленого особистісного вибору дівчатами і хлопцями життєвих стратегій, враховуючи вибір ігор, іграшок, друзів, професій тощо.

Зауважимо і на необхідності дотримання гендерних стандартів сучасної освіти, особливо у початковій школі:

- через заохочення дітей обох статей до використання різного обладнання (спортивного, трудового, предметного);

- спільну участь дітей обох статей у прибиранні іграшок, виконання доручень;

- формування команд, різнорідних за статевою належністю.

Для того, щоб гендерне виховання в умовах загальноосвітньої школи не залишалося стихійним, погано керованим процесом необхідна і цілеспрямована, спеціалізована підготовка педагогів. Для цього слід упровадити курси гендерної просвіти в систему пропедевтичної роботи з учителями, батьками, адміністрацією освітніх закладів. Дорослим, батькам, вихователям і вчителям потрібно роз'яснювати дітям неправомірність традиційних вимог щодо їхньої «статево відповідної» поведінки.

Отже, мета виховання завжди має конкретно-історичний характер і є відображенням тих змін, які відбулись у соціальному, духовному й матеріальному просторі суспільства. Відповідно до сучасної концепції виховання, його загальною метою є формування всебічно й гармонійно розвиненої, гендерно компетентної особистості. Розвиток же гендерного підходу у вивченні явищ і процесів суспільного життя передбачає необхідність визнання того, що відмінності у поведінці чоловіків та жінок визначаються не стільки їхніми фізіологічними особливостями, скільки механізмами соціалізації, виховання та уявленнями про сутність чоловічого й жіночого, що складаються у культурі та суспільстві.

1.2. Гендерні особливості дітей молодшого шкільного віку

Кожному віковому періоду властиві певні особливості, параметри розвитку, які не можна вважати остаточними та незмінними. Сенситивним періодом формування гендерної культури особистості є період молодшого шкільного віку. Дослідники зазначають, що у період молодшого шкільного віку інтенсивно відбувається процес формування неповторних, індивідуальних рис особистості, змінюється співвідношення нервових процесів збудження і гальмування (Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Леонтьєв, Д. Ельконін та ін.). Ці процеси є базовими для формування самоконтролю і формування довільної поведінки. «У 6-10 років у дитини відбувається визрівання психологічних механізмів особистості, що формують у своїй сукупності якісно нову, вищу єдність суб'єкта, – єдність і цілісність неповторної особистості, спричиняють появу і становлення «Я – концепції» [3, с. 92].

Як відзначає В. Мухіна, у поведінці молодших школярів вже домінують соціальні почуття, а спілкування з дорослими, ігри з однолітками та навчальна діяльність сприяють подальшій успішній соціалізації дітей [37, с. 136]. Позитивними наслідками таких процесів є формування у дитини прихильності до навколишніх, яка виражається у внутрішньому почутті довіри до світу і виявляється у здатності до емпатії. Проте, саме це і період появи прагнення до самоствердження, яке може призвести до суперництва, конфронтації з іншими. Сенситивність молодшого шкільного віку до формування гендерної ідентичності зумовлюються тим, що в цей період домінують соціальні детермінанти статевої диференціації, до яких надчутливі молодші школярі. О.Власова, В. Мухіна наголошують, що в молодшому шкільному віці з'являється потреба в соціально важливих, схвалених значимими дорослими справах, тож діти прагнуть відповідати певним суспільним нормам, особливе місце серед яких займають гендерні [37, с. 141].

Зазначимо, що первинне уявлення про власну статеву належність формується у дитини вже у півтора року. Дворічна дитина може назвати свою

стать, проте не може визначити причини свого вибору. Порівнюючи себе з іншими людьми, представниками різни статей, дитина дізнається, що хлопчики носять штани, а дівчатка – плаття та спідниці, що хлопчики граються машинками, а дівчатка – ляльками. Коли в мові дитини з'являється слово «Я», вона здебільшого вже знає про існування відмінностей у вимогах до поведінки хлопчиків і дівчаток. Проте до трьох років – стать – це непостійна характеристика, дитина думає, що вона може змінитись. Гендерна константність з'являється дещо пізніше, а у молодшому шкільному віці діти вже не лише усвідомлюють свою приналежність до тієї чи тієї статі, а й прагнуть утвердитися як жінка або як чоловік.

Шкільне середовище сприяє засвоєнню дітьми навичок взаємодії з людьми, зокрема, відбувається відпрацювання і закріплення зразків поведінки з протилежною статтю. Дослідження Л. Столярчук доводять, що формування гендерної ідентичності і, відповідно, гендерної культури відбувається не через засвоєння змісту навчальних дисциплін, а за допомогою розуміння навколишнього світу [43, с. 168]. Вчена прийшла до висновку, що для дитини молодшого шкільного віку дуже важливо зрозуміти особливості організації взаємодії між представниками різної статі, особливо при організації певної діяльності, розв'язанні конкретних проблем. Л. Столярчук виділяє такі головні типи взаємин дітей молодшого шкільного віку: діти – дорослі, діти – діти (одностатеві однолітки), діти – діти (різностатеві однолітки), взаємовідношення самим з собою (становлення «Я-концепції») [43, с. 171]. Ці типи взаємин у своїй сукупності впливають на формування статевої ідентичності молодшого школяра. Важливим у цьому контексті є і вплив педагога. Так, Д. Ельконін вказує, що вчитель ставить вимоги перед дитиною, оцінюючи її поведінку, створює умови для соціалізації і стандартизації її поведінки в системі соціального простору – обов'язків і прав, зокрема, педагог може «прищеплювати» дитині певні соціальні очікування щодо бажаної поведінки представника певної статі [37, с. 60].

Дослідники Г. Абрамова, Л. Божович, експериментальним шляхом довели, що офіційна оцінка, поставлена вчителями та іншими дорослими, більш значима, ніж оцінка батьків [1; 3]. Розвиток же відносин між педагогами і дітьми будуються за функціонально-рольовим і індивідуально-інтимним типом, підкреслюючи індивідуальні недоліки та досягнення, гідність дівчаток і хлопчиків. М. Куїнджі відзначає, що несхвалення або публічне приниження педагогами дітей, частіше хлопчиків, часто є причиною появою негативних акцентуацій характеру, фобій і стає причиною негативної гендерної соціалізації. Процес гендерної ідентичності відбувається гармонійно лише за умови демократичних стосунків у дитячому колективі, підтримці педагога, прихильності та взаємоповаги між учителем і учнями, толерантності педагога [31, с. 53].

Вчені наголошують, що вплив педагогів на дівчат та хлопців молодшого шкільного віку відбувається по-різному. Л. Столярчук зауважує, що дівчаткам здебільшого достатньо усвідомлення того, що вони чинять так, як очікують дорослі [43, с. 89]. Для засвоєння гендерної ролі їм вистачає схвального ставлення дорослих до їх поведінки та інформації про те, що потрібно поводитися саме таким чином. Дещо по-іншому, більш осмислено відбувається процес формування гендерної ідентичності хлопчиків. Інформації, що «так треба і так роблять усі чоловіки» їм замало. Вони менше піддаються методам впливу та навіювання, для них важливіше зрозуміти, чому потрібно займатися тією чи тією справою, чинити так або інакше. Отже, вчителю належить важлива роль у сприйманні дитиною статі і гендеру, що позначається на процесі адаптації до школи та ідентифікації молодших школярів з гендерної роллю педагога [43, с. 111].

Що ж до власне гендерних відмінностей у молодших школярів, то необхідно зазначити, що вже у віці 6-7 років з'являються статеві відмінності у темпераменті, яких не спостерігається у дошкільному дитинстві: хлопчики стають більш активними та агресивними.

Дослідження, проведене колективом вчених під керівництвом Н.Горбачовської, показало, що в період від 6 до 10 років показники слухомовної пам'яті у дівчаток кращі, ніж у хлопчиків, а показники зорової пам'яті, навпаки, кращі у хлопчиків [5, с. 72]. Однак в подальшому у хлопчиків відбувається поліпшення показників пам'яті, більш значне для «зорових параметрів», а у дівчаток – спостерігається її погіршення.

Емпіричне дослідження О. Ермолаєва продемонструвало, що увага дівчат на всіх уроках, за винятком математики, оцінюється вчителями як більш висока [16, с. 39]. За оцінками вчителів, різниця між хлопчиками і дівчатками 2-го класу виявляється досить значною головним чином з чотирьох предметів: математики, мови, читання та трудового навчання. Проте вчений наголошує, що оцінка педагогів залежить насамперед від проявів уваги в загальному стилі навчальної діяльності школярів, тож їх висновки не є об'єктивними щодо особливостей розвитку цих пізнавальних процесів у дівчаток та хлопців [16, с. 42]. Так, характеризуючи увагу учня, вони фактично говорять про його вміння організувати свою увагу, про уважність як характеристику поведінки та рису особистості. Тож, тому дівчата, що демонструють постійну готовність дотримуватись настанов педагога, отримують здебільшого вищі оцінки розвитку уваги та уважності. Педагоги-практики стверджують, що дівчата у своїй більшості краще навчаються і більше дотримуються дисципліни на уроках у початковій школі. Окремо більшість педагогів наголошують на більшій охайності дівчат у зошитах і їх більш розбірливому, каліграфічному почерку.

Найбільша перевага дівчаток, на думку вчителів, виявляється на уроках трудового виховання. Єдиний же навчальний предмет, в якому хлопчики не поступаються дівчаткам і навіть перевершують їх, – математика [16, с. 43].

Дослідження М. Терентьєва і Н. Чернецької свідчать, що хлопчики у період молодшого шкільного віку мають кращі візуально-просторові здібності, легше засвоюють точні науки ніж дівчатка [5, с. 72].

Л. Мухіна, досліджуючи особливості втомлюваності дівчат та хлопчиків у навчальному процесі, прийшла до висновку, що в кінці навчального року

стомлюваність хлопчиків 7-10 років набагато вища, ніж у дівчаток. Пік втоми припадає на лютий-березень, потім же відкривається «друге дихання» й до кінця року успішність у хлопчиків зростає [37, с. 203].

О. Дресвяніна зазначає, що на позитивну і негативну оцінку діяльності та поведінки хлопчики реагують більш адекватно і за умови доброзичливого ставлення більш охоче корегують свою поведінку ніж дівчата. Хлопчики також відчують більшу потребу порівняно з дівчатками у активному русі, який стимулює розвиток всіх вищих психічних функцій [15, с. 13].

М. Гарієн, Л. Віліканова, досліджуючи особливості навчання дівчат у початковій школі, прийшли до висновку, що дівчата краще адаптуються до умов шкільного навчання, у дівчаток більший, ніж у хлопчиків, обсяг короткочасної пам'яті [5, с. 73].

Зазначимо, що представлені дані не повністю об'єктивно відображають наявні гендерні відмінності у дітей молодшого шкільного віку, оскільки, як стверджують фізіологи, хлопчики досить відчутно відстають від дівчаток, що пояснює відмінності розвитку уваги, сформованості довільної поведінки, розвитку тонкої моторики руки. Саме в цьому віці формуються вищі коркові центри регуляції поведінки – лобові відділи кори великих півкуль. Їх керівна роль по відношенню до підкіркових центрів, що визначають загальний рівень поведінкової активності, зростає поступово. Таким чином, у хлопчиків в початкових класах ступінь цього контролю в цілому нижчий в порівнянні з дівчатками цього вікового віку. Звідси гірша здатність довільно регулювати свою поведінку, зокрема увагу, почерк тощо.

Зокрема, дані психометричних досліджень проведені у 2010-15 рр. свідчать, що серед учнів початкової школи відмінностей між хлопчиками та дівчатками в рівні математичних здібностей немає, вони починають проявлятися на початку підліткового віку в 11-12 років і виявляються головним чином у розвитку складних форм математичного мислення [8, с. 65].

Ці дані підтверджуються і дослідженням Г. Зверєвої [50]. Проведене нею дослідження інтелектуальної сфери учнів молодшого шкільного віку із

середнім рівнем розвитку інтелектуальних здібностей в умовах загальноосвітніх шкіл з типовими навчальними програмами дозволило встановити відсутність очевидних і стійких у віковому відношенні гендерних відмінностей у розвитку окремих аспектів інтелекту. Г. Зверева зробила висновок про подібність показників розвитку як загального і невербального, так і вербального інтелекту у хлопчиків та дівчат у період молодшого шкільного віку [50].

Дослідження особливостей інтелектуального розвитку учнів з високими і надвисокими інтелектуальними здібностями теж не змогло встановити істотних гендерних відмінностей у розвитку як загального, невербального, так і вербального інтелекту.

Аналіз наукової літератури свідчить про доволі суперечливі дані вчених і щодо гендерних особливостей розвитку просторових здібностей молодших школярів. Є дані про те, що хлопчики вже у 8-9 років значно краще дівчаток використовують зорові опори для орієнтації в просторі. Е. Маккобі наводить результати американських тестів, згідно з якими 12 з 18 хлопчиків, які взяли участь у дослідженні, продемонстрували кращі результати в тестах на розвиток просторових здібностей, ніж дівчата [26, с. 67].

А. Обухова, проаналізувавши дані щодо академічної успішності молодших школярів стверджує, що в цілому успішність вища у дівчат [39, с. 155]. Проте ці відмінності вчена пояснює особливостями навчального процесу, в якому акцент робиться більшою мірою на відтворення готових схем і запам'ятовування, аніж на творчу діяльність. Інші ж дослідники, вважають, що більш висока академічна успішність дівчат може бути пояснена їх більшою чутливістю до соціальних сигналів і залежність від схвалення дорослих.

Фізичні особливості (генетично зумовлені гендерними відмінностями) забезпечують хлопчикам перевагу у силових здібностях, спритності, а дівчаткам – в гнучкості.

Зауважимо, що механізм формування гендерної ідентичності у дівчат і хлопчиків однаковий, проте має певні своєрідні особливості залежності від

статі. Однією з найбільш важливих умов формування гендерної ідентичності є ідентифікація дитини з батьками. При цьому умови виховання дівчаток такі, що їм значно легше ідентифікувати себе з батьком тієї ж статі (матір'ю, бабусею), оскільки очікування найближчого оточення, засвоєння пріоритетних цінностей і вимог до поведінки (слухняність, ввічливість, охайність) не суперечать один одному. У хлопчиків процес формування гендерної ідентичності супроводжується постійно діючим протиріччям між вимогами, що висувуються фемінінним оточенням до дітей обох статей (наприклад, слухняність), і маскулінінними очікуваннями найближчого оточення щодо прояві певного набору психологічних якостей (активність, агресивність, лідерство).

Гендерні стереотипи також впливають на становлення гендеру молодших школярів. Проведене Е. Лабутін дослідження формування статево-рольових стереотипів у молодшому шкільному віці показало, що стереотипи формуються під впливом стереотипів батьків і включають загальні для батьків і дітей особистісні якості [32, с. 192]. Хлопчики «привласнюють» переважно гендерні якості батьків, дівчата ж загальнолюдські. У цьому контексті цікавим є дослідження Н. Сухарева про особливості прояву агресії молодших школярів. Результати дослідження свідчать, що дівчаткам більш властиві вербальні і непрямі види агресії, хлопчикам – фізичні і прямі [45, с. 15]. Гендерні особливості прояву агресії обумовлені впливом соціально культурних чинників: стереотипами маскуліності / фемінінності, специфічними вимогами до поведінки хлопчиків і дівчаток, конструюванням певних соціальних ролей.

Статево-рольові стереотипи молодших школярів формуються також під впливом телебачення. Цікаві школярам телепередачі змінюють гендерні характеристики в структурі статево-рольових стереотипів дітей.

Система шкільної освіти, як вже зазначалося, теж безпосередньо впливає на формування гендеру школярів. Важливим фактором у цьому процесі стає досвід, отриманий у навчальному закладі.

А. Дресвяніна вказує, що школа орієнтована на формування жорсткої гендерної ідентичності, заснованої на стереотипах щодо жінок і чоловіків.

Найбільш стійкими уявленнями є: здатність хлопчиків до точних наук, а дівчаток – до гуманітарних; орієнтація на виконання сімейних і професійних ролей за ознакою статі; приписування школярам і школяркам альтернативних соціально-психологічних якостей тощо. Крім того, в школі продовжує діяти принцип «безстатевої педагогіки» і практично відсутній досвід професійно організованої діяльності, спрямованої на формування гендерної ідентичності [15, с. 16].

У цілому ж специфіка гендерних взаємин молодших школярів, що характеризують дівчаток і хлопчиків новим соціальним статусом «школяр/школярка», проявляється в провідному виді спілкування – спілкуванні у процесі навчальної діяльності, під час якого молодші школярі прагнуть зрозуміти особливості взаємовідносин між людьми різної статі через розуміння навколишнього світу:

1) з дорослими (оцінки вчителів і вихователів більш значущі, ніж оцінки батьків, оскільки досягнення і невдачі набувають офіційного характеру; взаємини з дорослими, засновані на повазі, турботі і любові, сприяють вихованню гармонійних взаємин між статями);

2) з однолітками своєї статі (одностатеві компанії найкращими є для взаємин дівчаток і хлопчиків молодшого шкільного віку);

3) з однолітками іншої статі (спостерігається сегрегація, що супроводжується відкритою конфронтацією і прихованим інтересом до протилежної статі);

4) з самим / самою собою (розвиток внутрішнього світу, становлення жіночого / чоловічого образу «Я»).

Дослідниками виявлено і низку особливостей розвитку «Я-концепції» молодших школярів в залежності від гендеру. Так, в дослідженні Е. Талакової відзначається, що розвиток Я-концепції молодших школярів відбувається не тільки відповідно до загально вікових закономірностей, а й з урахуванням змісту культурних норм мужності і жіночності і засвоєння дівчатками і хлопчиками цих соціальних стандартів [5, с. 74]. У молодшому шкільному віці

в змісті «Я-концепції» особистості знаходять своє відображення переважаючи в їх соціальному оточенні гендерні норми і стандарти, які стають внутрішніми регуляторами поведінки молодших школярів. Дівчатка більш орієнтовані на культурні норми зовнішньої привабливості і спрямовані на конструктивні міжособистісні стосунки з іншими людьми, а хлопчики – швидше на культурні норми фізичної та розумової компетентності та підтримку зв'язків з однолітками однакової статі.

Отже, гендерні особливості розвитку молодших школярів багато в чому визначаються етнокультурними (соціокультурними) контекстами розвитку, особливостями взаємодії з педагогом. У цьому віці закладаються основи жіночої та чоловічої індивідуальності, гендер стає частиною «Я-концепції» особистості.

1.3. Вплив умов сімейного виховання на формування гендерної ідентичності молодших школярів

Весь життєвий цикл людини проходить у родинному колі: спочатку це батьківська родина, пізніше – своя власна. Тому безапеляційним вважаємо про те, що сім'я – головне джерело формування особистості, перший інститут соціалізації, де відбувається первинне засвоєння майже всіх соціальних ролей, їхня початкова апробація. Зауважимо, що формування дитячої особистості залежить багатьох родинних факторів: від типу сім'ї, її складу, структури, порядку народження дітей, характеру подружніх і батьківсько-дитячих стосунків. Найважливіші агенти гендерної соціалізації в родині – це особистісні й гендерні характеристики батьків, їхня ідентичність і рольові моделі, стать народженої дитини, уявлення батьків про належну поведінку представників певної статі.

Загальновідомо, що протиставлення сімейних ролей у родині зумовлене історичним розподілом праці між чоловіком і жінкою в доіндустріальний період, який закріпив за чоловіком функції захисника, а за жінкою – берегині

сімейного вогнища. Традиційна сім'я фактично базується на домінуванні однієї статі, зазвичай чоловічої, та на чіткому розподілі ролей і видів діяльності, згідно з яким «слабка» стать – годую, доглядає, виховує, а «сильна» – заробляє, керує. Не зважаючи на всі зміни у суспільних поглядах, такий розподіл ролей у родині і дотепер залишається найбільш поширеним в українському суспільстві, а отже є своєрідною матрицею рольової поведінки дитини.

У родині реалізується і цілеспрямоване гендерне виховання, яке здійснюється у вигляді заохочення культивованих у батьківській сім'ї взірців гендерної поведінки.

На думку В. Агеєва гендерна соціалізація в родині відбувається за допомогою двох механізмів: присвоєння (засвоєння дитиною інформації про те, що означає бути хлопчиком або дівчинкою) та опредмечування (процес практичної реалізації гендерних ролей, відтворення соціального досвіду) [2, с. 223].

Р. Хартлі виділяє описує такі способи конструювання батьками гендерної ролі дитини: соціалізація через маніпуляції, вербальна апеляція, «тунелізація», демонстрація діяльності [26, с. 54]. Соціалізація через маніпуляцію відбувається через постійне вживання батьками гендерно маркованої лексики, стурбованість матері зовнішністю дитини-дівчинки, звертання до хлопчика в стилі «ти – мій супергерой» тощо. Дитина починає сприймати себе через призму бачення матері, а вербальна апеляція в свою чергу посилює дію маніпулятивного процесу. Тож дівчата дуже рано починають усвідомлювати, що зовнішня привабливість – це важливо, а хлопчики – що хоробрість неодмінна риса чоловіка. «Тунелізація» означає фокусування уваги дитини на певних об'єктах, наприклад, на іграшках (ляльках або ж машинках), схвалення ігор, типових для представників певної статі. «Демонстрація діяльності» – це навчання тих видів гендерної діяльності, які прийняті у суспільстві. До цих механізмів В. Кравець, Т. Коворун, О. Кікенежді додають ще такий спосіб гендерної соціалізації, як: вибіркоче підсилення (коли гендерно прийнятна поведінка схвалюються, інші ж поведінкові патерни – засуджуються) [30, с. 51].

На думку П. Маерса, провідним механізмом гендерної соціалізації дитини у родині є механізм наслідування [34]. Наслідуванню сприяє турбота дорослого певної статі про дитину. Інші ж дослідники зазначають, що дитина ототожнює себе з людьми, які мають які-небудь властивості і цінності, що відсутні у самої дитини. Дружні стосунки самі по собі не можуть стати стимулом для ідентифікації, а от коли дитина бачить привілеї батьків і їх перевершення у здібностях, то вона бажає бути наділеною властивостями батьків. Хлопчик ототожнює себе з батьком, а дівчина – з матір'ю у випадку, якщо ті сильні, компетентні і відповідальні. Така ідентифікація визначається як ідентифікація розвитку.

Л. Колберг вважає, що формування статевого стереотипу залежить від загального інтелектуального розвитку дитини, і що цей процес не є пасивним [51]. Він пов'язаний з виявленням самокатегоризації, тобто зарахуванням дитиною себе до певної статі. Л. Колберг аналізує також виникнення конфліктності в процесі ідентифікації [51]. Дослідник вважає, що певні риси батьків можуть загальмувати або полегшити статево типізацію, але не можуть викликати її. Наприклад, домінантність батька в сім'ї і його сердечність у взаєминах із сином сприяє гендерній типізації сина. У сім'ях, де домінує мати, сини меншою мірою маскулінні.

У педагогічному дискурсі виділяють такі напрямки «програмування» батьками гендерної ідентичності дитини:

- характер спілкування (спілкуючись з дівчатами батьки більш ласкаві, їх тон має заспокійливий характер, з хлопчиками – тон бадьорий, нижчий за тембром, заохочувальний). Різниця в тоні спілкування свідчить про різний ступінь вимогливості до поведінки дітей різної статі;

- ступінь фізичного контакту (дівчаток більше обнімають, цілують у порівнянні з хлопчиками);

- іграшки (функціональне призначення іграшок та ігор для хлопчиків та дівчаток не просто різне за характером, а іноді й діаметрально протилежне). Зауважимо, що психологи стверджують, що більшість іграшок для дівчат –

однотипні (їх призначення: одягти, прикрасити, скласти), у хлопчиків вони різноманітніші за формою та функціональним призначенням (змайструвати, пошуміти, скласти, розібрати тощо) [28, с. 135].

Гармонійна гендерна соціалізація дитини у родині може відбутися тільки у егалітарній родині, де батько і мати здатні до взаємозамінності статевих ролей, гнучкі у поведінці і вміють рефлексувати. Головною тезою виховання має стати твердження про те, «немає тільки жінки або чоловіка, а є просто людина, особистість». Творення міжособистісних стосунків у сім'ї має відбуватися на засадах психологічної рівності особистостей чоловіка й жінки. Це означає, що за домашні, побутові справи береться в сім'ї той, хто в певний момент менше зайнятий, а статева приналежність тут не має значення.

І. Кльоцина зазначає, що дорослі мають бути орієнтовані на партнерство статей у шлюбі й поза ним. Виховання ж на традиційних статевотипізованих гендерних взірцях розвиває однобічні соціальні вміння та навички, що ускладнюють повноцінну реалізацію особистості [24, с. 46].

Отже, сім'я відіграє провідну роль у соціалізації дитини, оскільки особливості становлення її особистості залежать від характеру ставлення батьків, які є головними агентами гендерної соціалізації. Батьки реалізують обов'язок «конструювання» у свідомості дитини установок на відсутність страху перед людьми протилежної статі, можливість контактувати з ними, на гендерну ідентичність особистості, що відповідає реалістичному сприйняттю власної статі.

Висновки до 1 розділу

Аналіз наукової літератури свідчить, що гендерне виховання передбачає засвоєння індивідом гендерних ролей і навчання гендерній поведінці. У сучасному суспільстві гендерне виховання тлумачиться як цілеспрямований організований процес формування соціокультурних механізмів конструювання взаємин представників різних статей, метою якого є досягнення рівноправності, паритетності та взаємозамінності між особистостями незалежно від біологічної приналежності.

Ретроспективний аналіз наукових джерел дав змогу з'ясувати, що виховання дітей різної статі впродовж століть було стихійним, причому перевагу в здобутті освіти, зокрема професійної, надавали хлопцям. До ХХ ст. домінували погляди на призначення жінки для продовження роду й чоловіка – як годувальника сім'ї, панував чіткий традиційний розподіл сфер діяльності на жіночу (приватну) і чоловічу (публічну). Гендерний підхід у практику загальноосвітньої школи почав впроваджуватись лише у 50-60-х роках ХХ ст. століття, коли на політичній арені почали обговорюватись проблеми законодавчого забезпечення рівності представників різних статей. Наразі гендерне виховання – це повноцінний аспект виховного процесу у загальноосвітній школі, НУШ.

Період молодшого шкільного віку найбільш сенситивний для завершення процесу гендерної ідентифікації особистості. У цей період діти, за висновками педагогів, демонструють певні гендерні відмінності: різний ступінь розвитку уваги, дрібної моторики руки, здатності до довільної поведінки, слухняності, схильності до певних наук. Проте, на думку фізіологів та психологів, такі відмінності зумовлені не гендерною приналежністю, а різним темпом дорослішання дівчат та хлопців, суб'єктивними оцінками учителів.

У період молодшого шкільного віку продовжується і процес гендерної соціалізації дитини у родині.

Аналіз досліджень показав, що особливості гендерної соціалізації у сім'ї проявляються у таких аспектах: засвоєння гендерних ролей батьків (відображення гендерної системи суспільства); вплив стилю виховання матері і батька (демонстрація гендерно-типових рис для своєї статі в поведінці з дітьми); використання гендерних еталонів виховання (маскулінні хлопчики і фемінні дівчатка); наявність гендерних стереотипів щодо статі дітей.

РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ЩОДО ГЕНДЕРНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

2.1. Використання сучасних педагогічних технологій у гендерному вихованні дітей молодшого шкільного віку

Початкова школа – відіграє визначальну роль у формуванні гендерно компетентної особистості, тож гендерне виховання у НУШ – це провідний механізм досягнення гендерної рівності та утвердження рівних можливостей для самореалізації кожної особистості у суспільстві, який передбачає не лише відсутність орієнтації на «особливе призначення» чоловіка чи жінки, а й заохочення різних видів діяльності, що відповідають інтересам особистості, а не притаманні особам певної статі, подолання гендерних стереотипів; врахування індивідуальних відмінностей.

Аналіз наукової літератури свідчить, що комплексне впровадження гендерного виховання у НУШ неможливе без технологізації цього процесу, а саме:

- умовного розподілу такого процесу на взаємопов'язані етапи, фази, операції. Насамперед, через чітке визначення вимог, які пред'являються суб'єкту для належного виконання ним виховних завдань у контексті гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку;

- визначення етапності дій, спрямованих на досягнення необхідного результату. Т. Голованова наголошує, що «послідовність і порядок виконання дій повинні базуватися на внутрішній логіці функціонування і розвитку цього процесу» [10, с. 116]. Проте, зазначимо, що етапність дій не виключає можливість як для суб'єкта, так і об'єкта процесу стати активним учасником його об'єктивного розгортання, а отже не учуває можливість стати ініціатором змін.

- однозначність виконання включених процедур та операцій технології, що є необхідною умовою досягнення результатів оціночного процесу. Чим більша невідповідність, відхилення в діях суб'єкта від визначених технологією параметрів, тим реальніша небезпека деформації всього процесу виховання.

Аналіз наукової літератури дозволив О. Сухомлинській виділити такі принципи, на яких має базуватись технологія гендерного виховання у НУШ:

- принцип оптимальності – відбір найбільш прийнятної і доступної учням матеріалу, його адаптація, економія ресурсів часу тощо;

- принцип цілепокладання – надання цільової спрямованості будь-яким виховним впливам;

- принцип системності – фокусування на системному, комплексному перетворенні об'єкта, а також на врахування усіх факторів і наслідків діяльності, чітке її структурування;

- принцип синергізму – орієнтація на отримання множинного результату або ж синергетичного ефекту;

- принцип саморозвитку – будь-яка технологія повинна бути здатною до саморозвитку і спрямованою на мотивацію підвищення самоорганізації;

- принцип реалізму – виховні впливи мають базуватись на реальних матеріальних ресурсах та суб'єктивних (особистісних) можливостях педагогів;

- принцип гуманізму – загальнолюдські цінності мають бути пріоритетними у реалізації будь-яких виховних актів;

- принцип надійності – забезпечує стійкість технології від впливу негативних факторів внутрішнього та зовнішнього середовища;

- принцип інноваційності – гендерне виховання має виступати своєрідною формою і засобом втілення в життя нововведень [46, с. 4].

Для збереження гендерної рівноваги у навчально-виховному процесі А.Бланк та М. Кіпе рекомендують:

- учителям постійно аналізувати власний досвід, можливі випадки гендерно стереотипного ставлення до дітей;

- взаємодіяти з учнями з позиції власного Я (висловлюю власну думку щодо дискримінаційних проявів жіночої і чоловічої статі, не ігнорувати неправильних суджень дівчат і хлопців, підтримувати різні прояви індивідуальності хлопців і дівчат, орієнтувати на взаємодопомогу і взаємозамінність у спільній діяльності);

- ставити однакові вимоги до школярів і школярок стосовно засвоєння ними навчального матеріалу, сприйняття, об'єктивно оцінювати їх навчальні досягнення;

- продовжувати виховну лінію у позакласній і позашкільній роботі [26, с. 91].

Завдяки таким виховним впливам діти стають іншими, вони «розкриваються», вчаться сприймати світ по-новому, змінюють своє ставлення до ровесників – представників іншої статі.

М. Хайдер пропонує таку тематику гендерно маркованих виховних заходів, як-от:

1. Проведення виставок книг з гендерної проблематики чи організація відповідних куточків літератури (наприклад, перед різними святами, такими як 8 березня, День Покрови, можна проводити різні презентації книг, які критично висвітлюють традиційні рольові кліше і пропонують дівчатам і хлопцям широкий спектр гендерних ролей). Тематика книжкових виставок може бути найрізноманітніша: взаєморозуміння між дівчиною та хлопцем, чоловіком і жінкою; психосексуальний розвиток дівчат і хлопців; насильство (сексуальне і гендерне): що я маю знати, щоб уникнути його тощо.

2. Педагогічні конференції на теми: «Дівчата і хлопці: що в них є спільного і чим вони відрізняються», «Рівні умови і можливості для реалізації здібностей та задатків хлопчиків та дівчат», «Гендерна соціалізація дівчат і хлопців» тощо. Вчений зауважує, що такі заходи варто завершувати комунікативними іграми та вправами, гендерним тренінгом.

3. Гендерні проекти: курси велосипедистів, технічні курси для дівчат, танці та курси ведення домашнього господарства для хлопців тощо [26, с. 59].

Реалізація такого підходу у гендерному вихованні дітей молодшого шкільного віку у НУШ можлива лише при дотриманні певних педагогічних умов:

- удосконалення змісту виховання;
- використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості;
- організація виховного процесу на засадах гендерної рівності [25, с. 5].

Удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів можливе реалізувати лише через систематичне і цілеспрямоване проведення бесід з метою ознайомлення молодших школярів з основами гендерної рівності, виховання непримиримого ставлення проявів неадекватної статево-рольової поведінки, розвиток критичного ставлення до власної поведінки та поведінки інших.

Доцільним також є використання дискусій з попереднім добором гендерно маркованих тем педагогом і відбором прогнозованих запитань.

О. Цокур зауважує, що у роботі з молодшими школярами доцільно використовувати і різні вербальні методи: відбирати казки (відповідної тематики); вислови малих фольклорних жанрів (прислів'я, приказки, частівки, загадки), з метою опрацювання дітьми в контексті гендерної проблематики [49, с. 9].

Привчання як метод заохочення дітей до партнерської взаємодії між представниками обох статей також доволі ефективний метод виховання у цьому віці. Привчання передбачає багаторазове повторення та пропагування ідеалів егалітарної взаємодії статей, дозволяє дітям отримати певний соціальний досвід взаємодії з представниками протилежної статі.

Розповідь як прийом удосконалення змісту виховання через реалізацію сучасних гендерних підходів визначається дослідниками як спосіб створення відповідного інформативного поля про рівноправність статей і важливість її дотримання в повсякденному житті.

Організація виховного процесу на засадах гендерної рівності як умова успішного гендерного виховання базується на «видалені» зі шкільного середовища гендерних стереотипів, які обмежують розвиток особистості в процесі освіти і свободу обрання життєвих стратегій; використанні інновацій форм взаємодії з учнями; гуманізації педагогічної взаємодії: заохочення учнів різних статей до навчальної та позакласної роботи на основі уявлень про рівноправність дівчаток і хлопчиків у родині, школі, суспільстві; пропагуванні поваги до прав особистості незалежно від статі.

Реалізація даної умови відбувалася за допомогою створення виховних ситуацій; заохочення проявів особистісного підходу й індивідуальності між хлопчиками і дівчатками, їхньої толерантної, партнерської поведінки.

Стрижневим у роботі з дітьми молодого шкільного віку під час реалізації цієї педагогічної умови мають стати заохочення, похвала, публічне схвалення, які розраховані на домінування в молодшому шкільному віці наочно-образного і логічного мислення учнів.

Для цього доцільно використовувати і різні форми ігор: сюжетно-рольові (сумісну, творчу, конкретного спрямування); ігри парами (вирішення ситуацій міжстатевої взаємодії); ігри в процесі праці (сумісна творча чи трудова діяльність).

Методи організації діяльності і соціального досвіду учнів мають передбачати дискусії (публічне обговорення цінності кожної дитини, її вподобань, інтересів, переконань); дебати (що передбачають розмірковування над ситуацією, близькою соціальному досвідові дитини молодшого шкільного віку).

Н. Павлущенко, О. Король до головних засобів впливу на формування егалітарної свідомості молодших школярів відносять: критичний аналіз та розбір конкретних ситуацій із життєвої практики дітей (ситуацій на уроках, у навчальному процесі, побаченого чи почутого дітьми під час перегляду телепередач чи прослуховування радіо, з подій у країні, суспільстві тощо); аналіз творів мистецтва (героїв казок, малюнків у підручниках, кіно і

відеоматеріалів); перегляд кінофільмів (де має місце демонстрація паритетних стосунків статей); схеми егалітарної тематики (наприклад, еволюція людини на прикладах як жіночої статі, так і чоловічої); привчання до рівноправної взаємодії статей (багаторазове нагадування про передові позиції людей, що підтримують традиції рівноправної взаємодії статей) [40, с. 148].

Егалітарна ідеологія гендерних взаємин повинна презентуватись учням як гуманістичний вектор розвитку, що відповідає переходу від цінностей походження до цінностей людської особистості, індивідуальності.

Використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості як умова ефективного гендерного виховання учнів початкової школи передбачає аналіз змісту навчальної літератури, педагогічного спілкування, у яких мають бути відсутніми протиставлення жіночого і чоловічого.

Зважаючи на те, що школа є провідним агентом гендерної соціалізації дітей, реалізація розроблених і описаних нами педагогічних умов можлива завдяки наступним характеристикам освітнього процесу: постійне розширення зон самореалізації дітей (наприклад, заохочення учнів різних статей до ділової взаємодії); організація досвіду рівноправного співробітництва хлопчиків і дівчаток у сумісній діяльності (ігровій, творчій, пізнавальній); пом'якшення усталених в українському суспільстві культурних заборон на емоційне самовираження хлопчиків (заохочення їх до вираження почуттів); створення сприятливих умов для тренування міжстатевої чутливості (через театралізацію, обмін ролями, драматизацію тощо); залучення обох батьків до виховання дітей.

Отже, гендерне виховання у НУШ – це складна педагогічна технологія, успішність якої залежить від дотримання низки педагогічних умов, технологія, яка надає молодшим школярам більшу свободу вибору й самореалізації, допомагає бути гнучкими і навчає користуватися різними можливостями вияву своєї поведінки.

2.2. Констатувальний етап педагогічного експерименту

З метою дослідження рівня гендерної вихованості молодших школярів НУШ нами було проведено діагностику рівня розвитку когнітивного компоненту гендерної вихованості (показники: рівень обізнаності молодших школярів про рівноправність статей, про сімейні ролі членів родини); емоційного (показники: сформованість у дітей адекватних уявлень про себе як представника певної статі, наявність емоційно позитивного інтересу до протилежної статі, сформованість усвідомлення цінності міжстатевої взаємодії у повсякденному житті); поведінкового (показники: сформовані у молодших школярів навички рівноправного та поступливого ставлення один до одного).

Рівень сформованості показників оцінювався окремо за кожним критерієм, а потім визначався загальний рівень сформованості досліджуваної характеристики молодших школярів.

До групи дітей, які мають високий рівень гендерної вихованості були віднесені діти, які мають високі показники за трьома критеріями, а отже мають сформовані гендерні знання, вони сприймають себе як представника певної статі, виявляють позитивне ставлення до однолітків протилежної статі, а їх емоційно-оцінні судження базуються на егалітарних ціннісних установках.

До групи дітей, які мають середній рівень гендерної вихованості було віднесено дітей, які мають неповністю сформовані знання про рівність статей, вони позитивно сприймають себе, проте емоційний позитивний інтерес до однолітків протилежної статі виявляється ситуативно. Характер поведінки цих молодших школярів відповідає принципам гендерної рівності, але частково.

До групи дітей, які мають низький рівень гендерної вихованості було віднесено дітей, які керуються гендерними стереотипами у своїй поведінці, емоційних судженнях та ставленні до осіб протилежної статі.

У дослідженні взяли участь 30 молодших школярів, учнів 1-го класу Лосинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Лосинівської селищної ради, Ніжинського району, Чернігівської області, з них 14 дівчат і 16 хлопців.

Середній вік дітей – 7 років.

Спочатку нами було виявлено наявність гендерних знань та уявлень молодших школярів за показниками когнітивного компонента. З цією метою ми провели бесіду з дітьми на тему: «Гендерні ролі».

Мета бесіди: визначити рівень усвідомлення молодшими школярами власного соціального розвитку, розуміння змісту сімейних, професійних гендерних ролей.

Процедура виконання: дослідник після знайомства з дитиною задає їй такі запитання:

1. Ти знаєш яку стать маєш? Коли ти виростеш, ким станеш: дівчиною/хлопцем, жінкою/чоловіком, мамою/татом, тіткою/дядьком?
2. Чи схожі між собою дівчатка та хлопчики? Чим вони подібні? Чим не подібні?
3. На твою думку, яку роботу вдома мають виконувати чоловік і жінка? Чи можуть чоловік і жінка мати однакові обов'язки?
4. Які обов'язки по дому можуть виконувати і дівчата, і хлопці?
5. Ким би ти хотів/хотіла працювати коли виростеш? Чи є професії виключно для жінок або ж для чоловіків, як ти думаєш?

Бесіда проводиться індивідуально з кожною дитиною.

З метою дослідження ступеня розуміння дітьми рівноправності статей з дітьми було проведено анкетування. У нашому дослідженні була використана авторська анкета Л. Вовк «Гендерні стереотипи в школі» [8, с. 205].

Мета анкетування: дослідити уявлення молодших школярів щодо гендерних ролей школярів у класному колективі.

Процедура виконання: учням пропонували розподілити твердження анкети до відповідних груп: «властиво дівчатам», «властиво хлопцям», «властиво для обох статей» (див. Додаток А).

Анкетування проводилося індивідуально, дослідник записував відповіді дітей.

До уваги бралася стереотипність або егалітарність схеми статево-рольових уявлень про особливості учня та учениці.

Емоційний компонент гендерної вихованості досліджувався за допомогою складання учнями словесного портрету «справжньої» дівчини та «справжнього» хлопця.

Мета: визначити еталонні характеристики в образах «ідеальних» хлопців і дівчат.

Процедура виконання: учням пропонували в усній формі відповіді на запитання: «Якими, на твою думку, є «справжня» дівчинка і «справжній» хлопчик?».

Методичний коментар: під час відповідей до уваги брали стереотипність /нестереотипність ціннісних характеристик мужності/жіночності, кількість особистісних якостей та характеристик, використаних в описі.

Спрямованість дітей на взаємодію з особами протилежної статі досліджувалась за допомогою завдання «Закінчи речення».

Мета завдання: виявити емоційне ставлення до однолітків протилежної статі.

Процедура виконання: учням пропонували логічно завершити фразу:

1. Серед моїх друзів є...
2. Є дівчатка/хлопці ...
3. Хлопці/дівчата, з якими я граюсь ...
4. Граємось серед дівчат/хлопців, але ...

Поведінковий компонент гендерного виховання досліджувався за допомогою методу спостереження.

Мета спостереження: визначення сформованості у дітей вміння виявляти гнучкість, поступливість, рівноправність у міжстатевій взаємодії.

Процедура виконання: спостереження проводилося за поведінкою молодших школярів у навчально-виховному процесі та позаурочній діяльності.

Методичний коментар: упродовж спостереження увагу приділяли характеру взаємодії дитини з однолітками своєї та протилежної статі, вмінню проявити толерантність, вмінню будувати взаємини на паритетних засадах.

У результаті проведеного дослідження (цифрові показники відсотків заокруглено до цілих чисел) було з'ясовано, що у більшості (57%) молодших школярів сформований когнітивний компонент гендерної культури. Так, під час бесіди «Гендерні ролі» усі молодші школярі на запитання «Якої ти статі? Коли ти виростеш, то ким станеш: дівчиною/хлопцем, жінкою/чоловіком, мамою/татом, тіткою/дядьком?» дали правильну відповідь. Зокрема, вони усвідомлюють послідовність стадій соціального розвитку. 70% молодших школярів дали заперечну відповідь на запитання «Чи дівчата і хлопці подібні між собою?». Серед важливих відмінностей молодші школярі вказували на зовнішні ознаки (одяг, волосся, прикраси), поведінку на перервах (хлопці – бігають, б'ються, дівчата граються ляльками), певні риси характеру (балакучість, охайність, уважність – дівчат; сміливість, неслухняність, рухливість – хлопців). 30% молодших школярів вказали на подібність дівчат та хлопців. На думку опитаних молодших школярів вони схожі тим, що ходять до школи, їм подобається дивитися Youtube, грати в ігри, вони не подобається робити домашні завдання тощо.

Відповіді на запитання «Яку хатню роботу виконують чоловіки і жінки?» – продемонстрували типовий статевий розподіл. Так, 70% молодших школярів назвали типовою для жінок такі роботи по дому як: «прибирання», «приготування їжі», «миття посуду», «допомога з уроками». Чоловічими ж роботами були названо: «ремонт», «походи до магазину». 17% дітей вважають, що типовими для чоловіків є і «догляд за дітьми», «миття посуду», «прання». 13% дітей взагалі не змогло визначитися з типовими для чоловіків хатніми обов'язками.

На запитання «Чи можуть чоловік і жінка мати однакові обов'язки?» 60% молодших школярів дали відповідь «Ні». 40% (переважно дівчата) дали ствердну відповідь.

Варіантами відповідей на запитання «Які хатні обов'язки можуть виконувати і дівчата, і хлопці?» були: «піклування про домашніх улюбленців», «допомога з уроками», «робота на дачі», «прибирання».

Відповіді на запитання «Ким би ти хотів/хотіла стати?» показали, що більшість дівчат (67%) та хлопців (83%) демонструють традиційність поглядів на професії. Так, серед бажаних дівчата називали такі професії, як: перукар, модель, співачка, продавець, вчителька. Серед відповідей хлопців були такі: водій, військовий, поліцейський.

На думку 63% опитаних молодших школярів є певні професії виключно для жінок і для чоловіків.

Таким чином, молодші школярі, які взяли участь у дослідженні продемонстрували доволі стереотипні уявлення про гендерні ролі, у них у більшості не сформоване розуміння рівності статей і вони орієнтовані на підкреслення відмінностей між статтями.

Для визначення показника розуміння рівноправності статей було проведено анкетування «Гендерні стереотипи в школі». Аналіз отриманих результатів виявив переважання традиційної оцінки образу школяра. У дівчат образ учня відзначається активністю (57%), рішучістю (40%). Образ учениці – охайністю (70%), емоційністю (50%), взаємодопомогою (37%).

До спільних якостей, тобто таких які притаманні як дівчатам, так і хлопцям молодші школярі віднесли: старанність у навчанні, працелюбство, честолюбство, впевненість у собі, активність (див. рис. 2.1.).

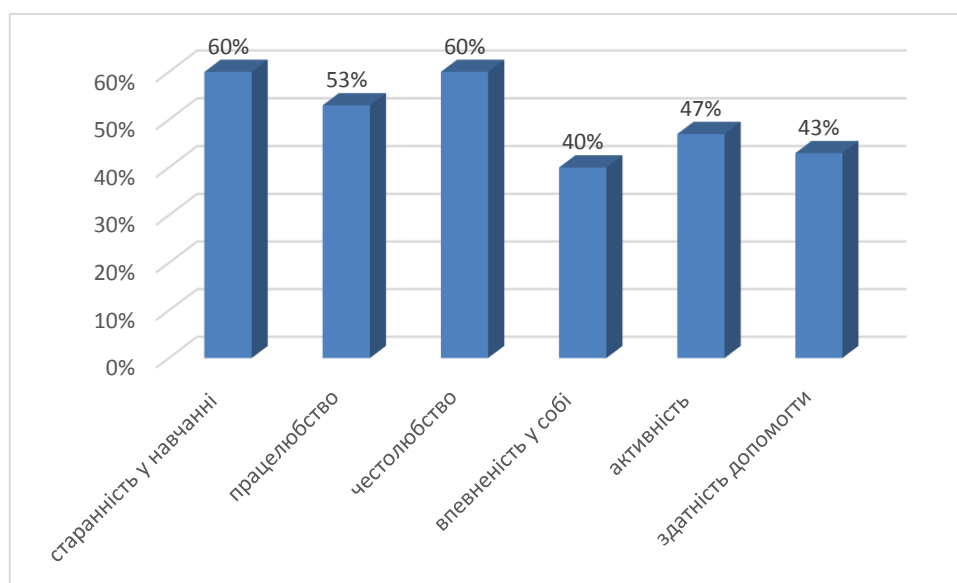

Рис. 2.1. Спільні якості, які притаманні як хлопцям, так і дівчатам

Вивчення установок стосовно розподілу навчальних предметів за статевою ознакою виявило, що 47% учнів віднесли математику і 67% фізкультуру для хлопців, а музику і малювання – для дівчат (відповідно 53% і 50%).

Дані анкетування демонструють, що для більшості молодших школярів властиве стереотипне сприйняття гендеру, а це у свою чергу свідчить про недостатню сформованість уявлень про рівноправність статей.

Кількісні дані рівнів сформованості гендерних знань у дітей молодшого шкільного віку за когнітивним компонентом представлено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1.

Рівні сформованості гендерних знань у дітей молодшого шкільного віку за когнітивним компонентом (% , к-сть)

Рівень знань	%	Кількість дітей
Високий	7%	2 дітей
Середній	30%	9 дітей
Низький	63%	19 дітей

Молодші школярі, які мають високий рівень гендерних знань (7%) усвідомлюють власний соціальний розвиток, демонструють відсутність статево-відповідного поділу сімейних, професійних ролей. В оцінці образу учня та учениці не керуються статево-рольовими уявленнями, визнають рівність статей.

Досліджуваних із середнім рівнем сформованості гендерних знань (30%) усвідомлюють свої майбутні соціальні ролі, проте не повністю усвідомлюють рівність статей. Ці діти мають певні сформовані гендерні стереотипи щодо ролі чоловіка та жінки у професійній сфері, сімейній.

Низький рівень сформованості гендерних знань (63%) свідчить про відсутність гендерних знань у дітей. Професії, сімейні обов'язки вони поділяють на чоловічі і жіночі; навчальні предмети та якості учнів/учениць диференціюють за статтю.

Для вивчення емоційного показника гендерної вихованості, а саме гендерно маркованих ціннісних орієнтацій молодших школярів ми запропонували їм виконати завдання «Словесний портрет «справжньої» дівчини та «справжнього» хлопця». Це уможливило визначити гендерні еталони молодших школярів.

Так, найбільш типовими зовнішніми характеристиками «ідеальної дівчинки» стали: довге волосся (так відмітило 63% опитаних), красива сукня (50%), гарна (83%), усміхнена (40%); характеріологічних ознак: добра (87%), привітна (73%), слухняна (67%), турботлива (77%), весела (73%). 50% опитаних молодших школярів, що «справжня» дівчинка повинна «вміти готувати, прибирати», «піклуватися про маленьких братика або сестричку».

Таким чином, погляди дітей на «справжню» дівчинку доволі традиційні і відповідають патріархальним уявленням, які і досі панують у сучасному українському суспільстві. Зауважимо, що у описах дітей доволі часто простежувалось і слово «повинна», що свідчить про певні нав'язані ним гендерні стереотипи.

Образ «ідеального хлопця» пов'язаний у молодших школярів головним чином з силою (60%), мужністю (63%), рішучістю (53%). Дівчата також часто зазначали, що «він не повинен битися і ображати» (47%), «дражнитися» (60%), а повинен захищати слабших (47%), «поступатися дівчатам» (53%).

Отже, вербальні образи дітей доволі декларативні і стереотипні. Описи гендерних еталонів у дівчат і хлопчиків фактично збігаються, дівчата та хлопці практично однаково описують як ідеальну дівчинку, так і ідеального хлопця, що свідчить про наявність у них певної типової оцінної схеми як жіночого, так і чоловічого ідеалу.

Дівчатам здебільшого приписуються фемінні риси: добра, лагідна, турботлива, слухняна, вродлива, а образи хлопців відповідають традиційному маскулінному типу: сміливий, сильний, хоробрий, рішучий.

Що ж до якості описів молодших школярів, то зазначимо, що 46% дітей більшість ознак пов'язувати з зовнішніми характеристиками, фізичними

даними і виділило лише по 3-4 ознаки-характеристика «ідеального» хлопчика або «дівчинки». 53% молодших школярів розгорнуто характеризувати еталонні образи, проте для їх описів була характерна прив'язка до біологічної статі.

Орієнтація на співпрацю між статями була досліджена нами через виконання завдання «Закінчи речення». Аналіз отриманих результатів засвідчив, що емоційно-оцінне ставлення до тієї чи іншої статі впливає у дітей на вибір партнера у грі та друзів. Понад 50% відповідей склали твердження про те, що «серед моїх друзів лише дівчата/хлопці», «є дівчата, які часто заважають і скаржаться», «дівчата – добрі і веселі», «хлопчики, які постійно бігають, щось ламають» тощо. Зазначимо, що діти дуже позитивно оцінюють якості своєї статі, якості ж протилежної недооцінюють, концентруючись на негативних характеристиках.

Цікавими виявились і продовження речення «Граємось серед дівчат/хлопців, але ...» запропоновані молодшими школярами. Так, чимало дітей зазначило, що «грається із хлопцями і з дівчатами, бо гуртом веселіше, але лише «у своїй» дівчачій/хлоп'ячій грі».

Таким чином, результати виконання цього завдання продемонстрували наявність гендерної сегрегації серед молодших школярів, тобто прагнення до спілкування головним чином з представниками своєї статі.

Кількісні дані рівнів сформованості і стійкості гендерних цінностей у дітей молодшого шкільного віку за емоційно-ціннісним компонентом подано у табл. 2.2.

Таблиця 2.2.

Рівні вираженості гендерних цінностей у дітей молодшого шкільного віку за емоційним компонентом (% , к-сть)

Рівень знань	%	Кількість дітей
Високий	0%	0 дітей
Середній	67%	20 дітей
Низький	33%	10 дітей

Дані таблиці свідчать, що у більшості молодших школярів зафіксовано середній рівень вираженості гендерних цінностей. Так молодші школярі позитивно сприймають себе, однак емоційний позитивний інтерес до однолітків протилежної статі виявляється ситуативно. Критерії відповідності образу «справжнього» хлопця і «справжньої» дівчини співвідносяться з традиційними для українського суспільства гендерними стереотипами. Низький рівень вираженості гендерних цінностей було виявлено 33% молодших школярів. Ці діти продемонстрували несформованість гендерних ціннісних орієнтацій, схильність до гендерної сегрегації.

Особливості поведінкового компоненту гендерної вихованості досліджувався нами за допомогою методу спостереження. Ми фіксували толерантне сформованість у дітей навиків толерантної, рівноправної взаємодії.

За результатами включеного спостереження 23% дітей охоче спілкується з ровесниками обох статей. Ці діти орієнтовані на партнерські, рівноправні взаємини як з дівчатами, так і хлопцями. 47% молодших школярів продемонструвало вибіркоче ставлення до однолітків. Вони готові до спільних ігор, відкриті до спілкування, проте не вміють поступатися, вміння виявляти толерантність у них сформовано недостатньо. 30% молодших школярів продемонстрували стереотипну статево-рольову поведінку.

Кількісні дані рівнів сформованості вмінь міжгендерної взаємодії за поведінковим компонентом подано у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості вмінь гендерної взаємодії у дітей молодшого шкільного віку за поведінковим компонентом (% , к-сть)

Рівень знань	%	Кількість дітей
Високий	23%	7 дітей
Середній	47%	12 дітей
Низький	30%	11 дітей

Загальний рівень гендерного виховання молодших школярів оцінювався кількісно за всіма описаними критеріями. Узагальнені кількісні результати

рівня гендерної вихованості молодших школярів, які прийняли участь у дослідженні представлено у табл. 2.4.

Таблиця 2.4

Рівні гендерної вихованості молодших школярів (%)

Рівень знань	%	Кількість дітей
Високий	10%	3 дітей
Середній	67%	20 дітей
Низький	23%	7 дітей

Графічно отримані результати представлено на рис. 2.2.

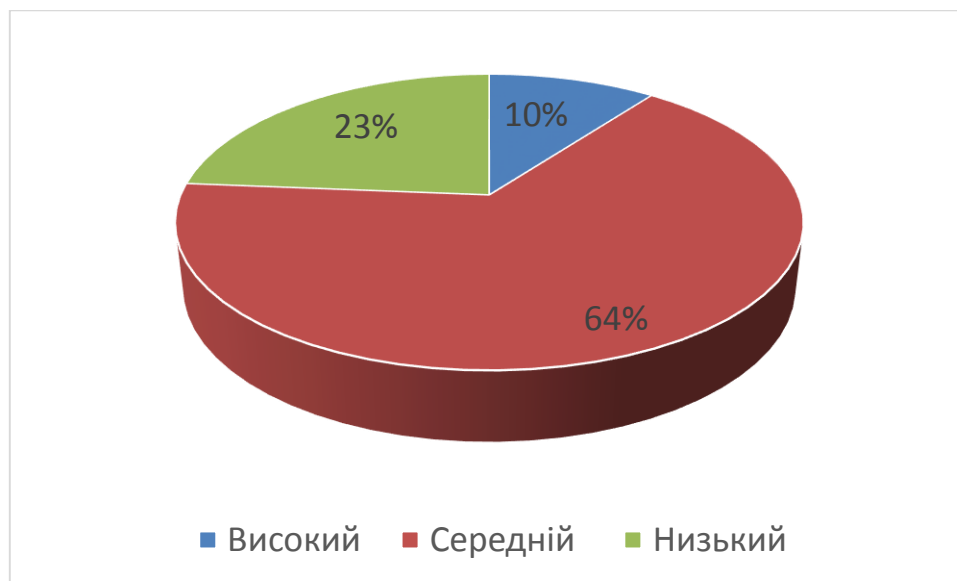

Рис. 2.2. Рівні гендерної вихованості молодших школярів

Таким чином, лише 10% молодших школярів не мають сформованих гендерних стереотипів, усвідомлюють рівноправність статей. Для них характерна позитивна оцінка однолітків обох статей, спрямованість на конвергенцію статей. 63% молодших школярів продемонстрували середній рівень сформованості гендерної культури. У них достатньо сформовані гендерні знання та уявлення, вони лише частково усвідомлюють рівність статей у виконанні гендерних ролей. Для них характерні стереотипні ціннісні установки, а їх взаємодія з представниками іншої статі не завжди відповідає принципам гендерної рівності.

Низький рівень сформованості гендерної культури було продіагностовано у 23% молодших школярів. Вони продемонстрували стереотипність поглядів на

світ, традиційні уявлення про жіноче та чоловіче, у них переважає орієнтація на гендерну нерівність.

Отже, результати проведеного дослідження свідчать, про необхідність підвищення ефективності процесу гендерного виховання молодших школярів у НУШ, а отже стали підставою для наступного етапу роботи.

2.3 Методичні рекомендації щодо гендерного виховання дітей молодшого шкільного віку у умовах НУШ

Гендерне виховання молодших школярів – один зі напрямків забезпечення ефективності навчально-виховного процесу у НУШ, формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості, засіб подальшого впровадження гендерної рівності в усі сфери суспільного життя, спосіб забезпечення успішних соціально-політичних та соціально-економічних реформ у державі.

Результати дослідження рівня гендерної вихованості молодших школярів, які взяли участь у дослідженні, засвідчили потребу в оптимізації і, насамперед, вдосконаленні змісту процесу виховання, зміні педагогічного супроводу гендерного виховання молодших школярів.

Зазначене вище стало причиною наступного етапу нашої роботи, а саме розробки методичних рекомендацій щодо більш ефективного гендерного виховання молодших школярів у НУШ. Методичні рекомендації було запропоновано для використання в освітньому процесі 1-го класу Лосинівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Лосинівської селищної ради, Ніжинського району, Чернігівської області. Класний керівник – Породько Ольга Миколаївна.

На нашу думку, програма гендерного виховання у НУШ повинна базуватись на основі гендерного підходу і повинна включати такі блоки: організаційний, теоретико-методологічний та методичний. Її ж метою має стати

– ефективне гендерне виховання молодших школярів у НУШ та формування високого рівня гендерної культури учнів.

Розглянемо більш детально всі аспекти ефективної програми гендерного виховання у НУШ.

1. Організаційний блок програми гендерного виховання повинен передбачати:

- підготовку педагогів до ефективної реалізації завдань гендерного виховання у НУШ, їх ознайомлення з новітніми методами і прийомами гендерного виховання молодших школярів;

- створення гендерно-чутливого розвивального середовища у класному колективі;

- формування у всіх учасників навчально-виховного процесу адекватних уявлень про гендерні стандарти та гендерну рівність;

- формування в учнів системи ціннісних орієнтацій, яка б базувалась на засадах рівності та паритетності взаємин.

2. Теоретико-методологічний блок програми гендерного виховання повинен включати методологічні підходи, принципи та відображати педагогічні умови ефективного процесу гендерного виховання.

Відповідно до мети і завдань програми, в її основу повинен бути покладений гендерний, особистісно орієнтований, компетентнісний підходи. Окремо зазначимо на важливості врахування таких принципів:

- принципу доступності, який передбачає, що зміст будь-якої навчально-виховної роботи має бути посильним та доступним для розуміння молодшим школярам, вихованцям НУШ, відповідати їх здібностям та психо-фізіологічним особливостям дітей даного віку;

- принцип систематичності й послідовності – базується на тому, що ефективне формування знань, вмінь та навичок можливе лише у чітко визначеній, логічній послідовності;

- принцип цілісності картини світу – передбачає такий відбір змісту навчання та виховання, який би допоміг молодшим школярам розпізнати і усвідомити гендерні стереотипи сучасного українського суспільства;

- принцип врахування індивідуальних особливостей та здібностей дітей, що ґрунтується на диференціації та індивідуальному підході до дітей;

- принцип розвивального навчання сприяє врахуванню вікових особливостей молодших школярів.

Програма гендерного виховання молодших школярів у НУШ окрім визначених принципів повинна передбачати і постійне дотримання вимог гендерного підходу, а саме: принципу егалітаризму, відкритості (готовність педагогів надати дітям свободу у виборі своєї діяльності та ролі); культуру та природовідповідності.

Програма гендерного виховання молодших школярів у НУШ має враховувати і такі умови ефективності виховного процесу.

- гендерний педагогічний супровід дитини має здійснюватись з позиції морального становлення особистості. О. Листопад зазначає, що педагогічний супровід – це не лише безпосередня допомога дитині, а й підтримка через надання дитині можливості вибору та свободи за вибір варіанта вирішення актуальної проблеми;

- інтерактивна взаємодія і співпраця з сім'єю, що передбачає педагогізацію батьків в питаннях гендерного виховання молодших школярів;

- оновлення гендерно-розвивального середовища у класі.

З метою формування гендерної культури молодших школярів варто проводити просвітницьку роботу з педагогами та батьками, працювати над створенням сприятливого соціально-психологічного клімату у класному колективі; формуванням основ егалітарної самосвідомості молодших школярів та цінностей, нівелюванням гендерних стереотипів у гендерній схемі учнів. З цією метою доцільно використовувати цілий арсенал методів: діалогові, які можна використовувати з метою аналізу конкретних гендерних ситуацій,

групові дискусії, «круглі столи» з гендерної проблематики; ігрові методи, насамперед, ділові та рольові ігри; методи створення ситуації вибору для дітей.

Так, метод аналізу гендерних ситуацій передбачає організацію активної пізнавальної діяльності учнів, що б сприяла накопиченню практичного гендерного досвіду. Такі ситуації у підсумку розвивають у дітей обох статей пізнавальне творче мислення, ознайомлюють дітей про гендерні ролі і, насамперед, про пластичність моделей гендерної поведінки. Методика роботи з аналізу гендерних ситуацій передбачає колективне обговорення варіантів їх врегулювання, що суттєво актуалізує і поглиблює гендерні знання та уявлення молодших школярів.

Дискусія з гендерної проблематики – це діалогічний метод, під час якого діти набувають практичного гендерного досвіду, розширюється їх поведінкові патерни. Молодші школярі вчаться виражати свої думки, відстоювати власні переконання.

«Круглі столи» з гендерної проблематики – це проведення спеціально організованих дебатів щодо певних гендерно маркованих проблем.

Гендерна гра – це спосіб відтворення предметного та соціального змісту діяльності, незалежно від статі, спрямована на формування гнучкої гендерної ідентичності. Досвідчені педагоги-практики радять використовувати такі види гендерних ігор:

- імітаційні, в таких іграх можна відтворити егалітарну поведінку чоловіків та жінок і стимулювати її активне наслідування;
- сюжетно-рольові, в яких можна відпрацювати певні стратегії поведінки у певних ситуаціях, особливості виконання функцій та обов'язків, враховуючи індивідуальність.

Під час ігор молодші школярі отримують досвід взаємодії і відносин з різними маскулініними та фемінними моделями, вчаться емпатії та толерантності.

Основними формами роботи мають стати: спільна та диференційована за статтю ігрова, творча діяльність, бесіди, розповіді, пояснення вчителя, аналіз художніх творів, казок, малюнків тощо.

Розглянемо більш детально особливості гендерного виховання молодших школярів у контексті запропонованої програми. На нашу думку, лише за умови високого рівня компетентності педагогів з основ гендерного виховання можлива успішна реалізація завдань гендерного виховання молодших школярів у НУШ.

Як зазначає Л. Міщик, компетентність педагога з гендерного виховання учнів – це одна із складових його загальної професійної компетентності, яка забезпечує здійснення педагогічної діяльності шляхом впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи принципів гендерного підходу [36, с. 87]. Гендерна компетентність – це не лише знання основ гендерної теорії, а, насамперед, розуміння особливостей та механізмів гендерної соціалізації; готовність педагога до використання різноманітних форм та методів гендерного навчання і виховання; уміле керувати процесом гендерної соціалізації учнів; готовність педагога до організації навчального процесу на основі гендерної рівності.

З метою підвищення рівня гендерної компетентності педагогів, вчителів НУШ необхідно долучати до проведення семінарів, лекцій, тренінгів з гендерної проблематики.

Одним із базових має стати семінар на тему «Основи гендерної теорії», під час якого педагогів необхідно ознайомити з основними поняттями гендерної педагогіки та сучасними поглядами на проблеми гендерного виховання, особливостями гендерного розвитку особистості у молодшому шкільному віці.

Під час семінарів педагоги мають обговорювати питання гендеру, сутнісного змісту гендерних стереотипів, гендерних ролей та установок, гендерної ідентичності. У роботі з вчителями варто використовувати ігрові методи роботи, метод вправ тощо. Акцент необхідно ставити на прийнятті

педагогами таких позицій: біологічна стать дитини не є першопричиною психологічних характеристик поведінки та основою для вибору соціальної ролі чоловіка та жінки; активне і систематичне протиставлення чоловічих та жіночих якостей/рис особистості є основою гендерної нерівності; важливість визнання індивідуальних відмінностей та рівності статей.

Під час семінарів та лекцій з гендерної проблематики педагогів варто залучати до дискусій, обговорення різноманітних проблемних ситуацій, спрямованих на закріплення у них компетентних уявлень про суть гендерної культури та шляхи її формування у молодших школярів.

Педагоги НУШ мають усвідомити і наявність власних гендерних стереотипів, у цьому їм можуть допомогти опитувальник «Гендерні стереотипи» І. Кльоциної, опитувальник «Гендерні схеми» С. Бем.

Зауважимо на важливості тренінгової роботи з педагогами, оскільки лише за умови використання активних методів, педагоги дійсно можуть усвідомити важливість гендерного виховання школярів. У дисертаційному дослідженні Л. Вовк наводиться вправа «Маятник», виконання якої, на нашу думку, має бути обов'язковим для педагогів НУШ. Під час виконання вправи, учасники-педагоги, діляться на дві команди і за чергою озвучують власні аргументи «за» і «проти» гендерного виховання. Для кращого усвідомлення різниці між цими підходами педагогам пропонується виступити в ролі вчителя та учня, який прийшов на консультацію. Дві пари одночасно отримують ситуацію, і завдання однієї пари – розіграти ситуацію з позиції статево-рольового підходу, завдання іншої – показати ситуацію з позиції гендерного підходу. Після програвання усіх ситуацій, учасники мають визначити, який з підходів дає більшу свободу вибору та сприяє розвитку особистості.

Педагоги НУШ мають усвідомити, що взаємодія з дітьми має відповідати принципам егалітаризму, а саме ґрунтуватись на: безумовному прийнятті дітей, усвідомленні того факту, що дитина, незалежно від її статевої приналежності є найвищою цінністю; вони мають поважати унікальність кожного молодшого школяра; враховувати індивідуальні інтереси, здібності кожної дитини;

дотримуватися принципу позитивності у спілкуванні з дітьми та колегами; у класному колективі має панувати атмосфера рівноправ'я та поваги до кожної дитини; вони мають інформувати про існування гендерних стереотипів, розвивати вміння протистояти статево-рольовим очікуванням у дітей.

Важливим є і створення гендерно-сензитивного середовища, у якому необхідно уникати проявів упередженості та дискримінації за ознакою статі, а саме середовище має бути чутливим до гендерної ідентичності, гендерних аспектів самовираження особистості. Створення такого середовища можливе лише за умови виховання школярів відповідно до стандартів гендерної рівності:

- немає статево-відповідних видів людської діяльності, будь-яка діяльність, опанування будь-якою професією залежить виключно від інтересів людини та її здібностей;

- неприпустимо порівнювати дітей за статевою ознакою у різних сферах життєдіяльності, іграх, навчанні, планах на майбутнє тощо;

- важливо вчити дітей протидіяти соціальному тиску та розвивати вміння дітей протистояти стереотипам;

- важливо вчити дітей дружньому спілкуванню і протидіяти поділу дітей на групи у класному колективі за статевою ознакою.

Гендерно-сензитивне середовище має формуватися під час уроків та на перервах. Зазначимо, що перевантаженість навчальних програм не дає можливості включити окремі години, присвячені гендерній проблематиці. Тому педагоги можуть обговорювати певні гендерно-марковані теми під час викладання окремих навчальних предметів, при поясненні окремих тем, під час позакласної діяльності.

Так, на уроках мови, читання з дітьми можна почитати та обговорити різноманітні зразки дитячої літератури з урахуванням гендерної складової: представляти приклади паритетності статей, рівності гендерних ролей у змісті оповідань, казок, віршів; наголошувати на егалітарних цінностях у міжстатевих взаєминах, на розвитку здібностей, волі і характеру у дівчаток та хлопчиків без огляду на стать тощо.

На уроках малювання, хореографії, музики хлопчиків та дівчат варто залучати до участі у творчій діяльності, вираженні естетичних почуттів, зокрема, не припустимо обмежувати самовираження дітей за ознакою статі.

Уроки праці можуть допомогти формувати у молодших школярів вміння і навички роботи ручними знаряддями праці, розвивати в учнів та учениць уміння самообслуговування, трудових навичок, незалежно від статевої приналежності.

Педагоги-практики мають усвідомити наявність гендерних стереотипів у власному світобаченні і відповідно їх невілювати, змінити власну систему заохочень та покарань, на яку доволі частсо впливає статева приналежність дитини. Зазначимо, що і у розподілі доручень не повинно бути статевої асиметрії. З метою дотримання принципу гендерної рівності, розподіляючи класні обов'язки, педагогам доцільно дотримуватись парності (хлопчик та дівчинка).

Створення гендерно-сензитивного середовища передбачає і постійний контроль з боку педагога за наповненням у рівному обсязі гендерною інформацією знаково-символьного середовища школи. У школі, у класі має міститися інформація про досягнення як дівчат, так і хлопців у сфері навчання, спорту, позаурочній діяльності.

Важливою і спеціально організована гендерна просвіта молодших школярів, яку можна організовувати як під уроків, такі і в позаурочній виховній діяльності. З цієї метою можна використати розробки Л. Баранової, Р. Безпальчої, В. Бунчі, О. Андрусик, В. Желанової, В.Кравця, Т. Говорун, О. Кікінеджи та ін.

З метою усвідомлення дітьми, що дівчата і хлопці мають як відмінні риси, так і багато спільного, з молодшими школярами можна виконати такі вправи:

Вправа «Чи ми справді різні» (учні 1-2-х класів)

Мета: продемонструвати дітям, що лише фізіологічні відмінності є справжньою приналежністю статі, всі ж інші відмінності (гендерні) насправді можуть бути притаманними як дівчаткам, так і хлопцям.

Хід виконання: класна дошка ділиться на дві рівні частини: для дівчат і для хлопців. За допомогою «мозкового штурму» дітей просять визначити особливості, притаманні лише дівчатам та лише хлопцям. Вчитель всі риси записує на дошці у відповідній половині. Після цього педагог з учнями переглядає списки і визначає чи є такі, що притаманні лише представникам певної статі.

Вправа «Особливості статі» (учні 3-4-х класів)

Мета: показати стереотипність поділу рис особистості на «чоловічі» та «жіночі»

Хід проведення: педагог об'єднує учнів у дві змішані команди. Потім кожна команда у конверті отримує завдання.

Завдання для команд:

- визначити сильні риси характеру притаманні лише хлопцям, тільки дівчатам та риси характерні для обох статей.

- визначити слабкі риси характеру, притаманні лише хлопцям, лише дівчатам та спільні слабкі риси характеру, що є характерними для обох статей.

Згодом команди презентують результати своєї роботи. Педагог стимулює учнів до обговорення проблеми, задаючи відповідні запитання:

Які сильні якості та риси характерні на вашу думку лише для хлопців/дівчаток?

Які слабкі якості та риси властиві дівчатам/хлопцям?

Як ви думаєте, чи є хлопці з якостями та рисами, притаманними дівчатам, і навпаки?

Гра «Асоціації».

Мета: продовжувати процес формування у дітей розуміння стереотипності поділу рис особистості на маскулінні та фемінні.

Хід гри: молодші школярі мають назвати якомога більше асоціацій, пов'язаних зі словами «дівчинка» та «хлопчик». Всі названі асоціації записують на дошці у два списки. Далі вчитель пропонує дітям обговорити такі питання:

- Які з перерахованих якостей характерні лише для хлопчиків, а які для – дівчат?

- Чи знаєте ви дівчат/хлопців з протилежними якостями (колись добрий/добра, колись злий/зла)?

- Чи може одна і та сама якість бути властивою особі іншої статі?

Чи може Хлопчик бути охайним, турботливим?

Чи може дівчина може бути рішучою та наполегливою?

Результатом проведення таких ігор має стати усвідомлення того, що розбіжності між чоловіками і жінками є природними, а ось уявлення про те, що притаманно жінкам, а що чоловікам, поділ статей на сильну та слабку жінки є гендерними стереотипом, прийнятими у суспільстві.

У дітей необхідно формувати і уявлення про те, що вибір професії не має залежати від статі, для цього доцільним є використання проєктивних технік, ігор та бесід.

Наприклад, дітям можна запропонувати намалювати проєктивний малюнок «Професії у моїй родині».

Мета: сприяти подоланню стереотипності у сприйнятті професії відповідно до статі.

Хід виконання: вчитель просить молодших школярів намалювати дерево професій їхньої родини. Учні мають зобразити професію або заняття мами і тата, бабусь, дідусів, інших родичів. Коли малюнки готові, учнів просять розповісти, ким за професією є їхні мами, бабусі, сестри; ким працюють тати та дідусі. Діти мають висловити своє ставлення до родинних професій, поміркувати про свою майбутню професію, бажаний рід занять.

В контексті розвитку егалітарної свідомості молодших школярів через ознайомлення їх з професіями, учням можна запропонувати виконати вправу «Обираємо професію».

Мета: формувати усвідомлення, що інтереси, нахили та здібності людини, а не її стать визначають вибір професії та кар'єри.

Хід виконання: вчитель пропонує дітям за допомогою маркерів, олівців різного кольору виділити омріяну професію та вид занять, у рубриці «Хто?» і «Що робить?». Далі вчитель разом з учнями має підрахувати, скільки позначок і навпроти яких професій зробили дівчатка, а скільки – хлопці, і яка стать більше претендує на «чоловічі» та «жіночі» професії.

Формування гендерної культури молодших школярів неможливе і без формування у них егалітарних сімейних ціннісних орієнтирів. У молодших школярів необхідно сформувати уявлення про егалітарну сім'ю, їх необхідно вчити аналізувати права та обов'язки кожного члена родини. В цьому контексті корисне проведення бесід, дискусій з дітьми на тему: «Що таке родина?», «Обов'язки кожного члена родини», «Взаємопідтримка і повага в сім'ї» тощо.

Л. Вовк зазначає, що у роботі над розширенням усвідомлення, розуміння різноманітних гендерних ролей з молодшими школярами доцільно використовувати сюжети казок, легенд, оповідань. З учнями варто читати оповідання, казки, де жінки та чоловіки мають однакові права і обов'язки.

За допомогою оповідань, казок молодшим школярам можна продемонструвати, що кожна особистість має як жіночий, так і чоловічий компонент. Так, жіночий компонент в особистості чоловіка є джерелом ірраціональних почуттів, він наділяє чоловіка чуйністю й сердечністю. А чоловічий компонент у структурі особистості жінки забезпечує їй інтелект, незалежність та свободу від стереотипів. З цією метою з дітьми доцільно читати твори, в яких мужній герой допомагає слабким, любить людей, тварин і всю природу, або ж тендітна героїня виявляє мужність та хоробрість заради порятунку своїх рідних, друзів.

З дітьми необхідно говорити і про вклад жінок і чоловіків в історію, традиції, культуру українського народу.

Ефективне формування гендерної культури молодших школярів неможливе і без звернення до їх почуттєвої сфери, сприяння становлення їх адекватної самооцінки.

У класі має панувати атмосфера прийняття та поваги до кожного.

Дітей необхідно вчити виявляти симпатію, інтерес, турботу один про одного. З дітьми можна проводити ігри-вітання, ігри на встановлення контакту, вправи на створення позитивної емоційної атмосфери серед молодших школярів. Наприклад, таку вправу як «Привіт, друже!».

Мета: вправляння навиків встановлювати контакт, вміння виявити увагу до протилежної статі.

Хід виконання: учні стають в коло, чергуючись дівчата і хлопці. Потім вітаються один з одним, називають ім'я сусіда, який, і собі, відповідає на привітання і звертається до наступного. При повторному виконанні вправи до імені додаються добрі побажання. При звертанні треба дивитися на того, до кого звертаєшся і говорити привітним голосом.

Вправа «Карусель»

Мета: формування позитивного ставлення та уваги до протилежної статі.

Хід виконання: вчитель утворює два кола з учнів. Хлопці стають у зовнішнє коло, а дівчата – внутрішнє. За сигналом педагога обидва кола починають рухатися у протилежному напрямку. За наступним сигналом учасники зупиняються і повертаються один до одного, утворюючи пару. Пара має подати один одному руку, привітатися, обмінятися компліментами і розказати про свій день. Після цього пари повертаються плечем один до одного і продовжують рух. Гру доцільно проводити декілька разів, щоб кожен хлопець привітався з кожною дівчинкою.

Для закріплення позитивної емоційної атмосфери на уроках малювання дітям можна запропонувати намалювати образи дівчат і хлопців класу.

Умовою має стати те, що хлопці малюють дівчат, а дівчата – хлопців. На уроках праці молодшим школярам можна пропонували зробити подарунки один одному. Використання таких методів сприяє розвитку емоційно-чуттєвої сфери молодших школярів; діти вчаться сприймати один одного на засадах рівності.

Дітей необхідно вчити толерантного ставлення до осіб протилежної статі. З метою зміцнення дружніх стосунків між дівчатами і хлопцями молодшого

шкільного віку в позакласний час можна проводити бесіди на теми: «Чи вміють дівчата і хлопці дружити між собою?», «Чи залежить дружба від того – «хлопчача» вона чи «дівчача?»», «Спілкування дівчат і хлопців» тощо. Метою цих бесід має стати переконання дітей у тому, що дружба, приязні взаємини не залежать від статі, а визначаються вмінням підтримати, зрозуміти; спонукання дітей до дружби з особами протилежної статі.

Після впровадження методичних рекомендацій класний керівник засвідчила їх ефективність. Так, діти поглибили гендерні знання про гендерну рівність, усвідомили сучасні тенденції та проблеми гендерного розвитку суспільства, ознайомилися з механізмом дії гендерних стереотипів; набули практичних умінь у розпізнанні гендерних аспектів; набули навичок егалітарної поведінки.

Отже, ефективність гендерного виховання у НУШ залежить від гендерного педагогічного супроводу дітей, наявності гендерно-розвивального середовища в класі, підготовки вчителів до такої роботи, використання сучасних методів і форм роботи.

Висновки до другого розділу

Аналіз наукової літератури свідчить, що гендерне виховання молодших школярів у НУШ – це складна педагогічна технологія, успішна реалізація якої можлива лише розподіл такого процесу на взаємопов'язані фази та операції; визначення вимог, які пред'являються суб'єкту для належного виконання ним виховних завдань у контексті гендерного виховання учнів; однозначність процедур та операцій технології. Умовами комплексності та ефективності гендерного виховання у НУШ є удосконалення змісту виховання; використання результатів гендерного аналізу підручників початкової школи для формування егалітарної свідомості учнів; організація навчально-виховного процесу у НУШ на засадах гендерної рівності.

Результати проведеного нами дослідження рівня гендерного виховання молодших школярів, яке було проведено на базі Лосинівської загальноосвітньої школи I-III ступенів Лосинівської селищної ради, Ніжинського району, Чернігівської області засвідчило, що лише 10% молодших школярів усвідомлюють рівноправність статей, позитивно оцінюють однолітків обох статей та спрямовані на партнерську взаємодію; 64% молодших школярів мають середній рівень сформованості гендерної культури, тобто вони лише частково усвідомлюють рівність статей у виконанні гендерних ролей, а їх взаємодія з представниками іншої статі не завжди відповідає принципам гендерної рівності; 23% молодших школярів мають низький рівень сформованості гендерної культури і демонструють стереотипність поглядів на світ, традиційні уявлення про жіноче та чоловіче.

Узагальнення даних наукової літератури свідчить, що ефективними засобами гендерного виховання у НУШ мають стати гендерний педагогічний супровід дітей, який має здійснюватися з позиції морального становлення особистості, інтерактивна взаємодія і співпраця з сім'єю, що передбачає педагогізацію батьків в питаннях гендерного виховання молодших школярів; оновлення гендерно-розвивального середовища у класі.

ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу наукової літератури було встановлено, що у педагогіці та методиці досі немає єдиного загальноприйнятого визначення поняття «гендерне виховання», яке розглядається як система педагогічних заходів, спрямованих на виховання у дітей, підлітків і молоді розумного, здорового ставлення до різних аспектів свого гендеру; процес культурної, гендерної орієнтації, ідентифікації; механізм впливу системи освіти на дітей різної статі; цілеспрямований вплив на світогляд, ціннісні орієнтації, почуття, поведінку здобувачів освіти з метою формування у них егалітарних цінностей.

Гендерне виховання як своєрідний організований і керований процес формування соціокультурних механізмів та засобів конструювання чоловічих і жіночих ролей почало впроваджуватись у суспільну практику лише у кінці ХХ ст., коли у суспільстві прийшло усвідомлення, що гендер – це набутий статус, який можна конструювати за допомогою соціальної практики, а гендерна рівність – необхідна умова суспільного поступу.

Узагальнення практики загальноосвітньої школи свідчить, що незважаючи на активне пропагування важливості гендерного виховання, його впровадження має чимало труднощів, що зумовлено традиційною патріархальною структурою українського суспільства, «трансляванням» гендерних стереотипів педагогами, кількісну перевагу жіночого складу вчителів порівняно з чоловічим.

Молодший шкільний вік – найбільш сенситивний період для формування егалітарних цінностей особистості, оскільки саме у цей віковий період у дітей починають домінувати соціальні почуття, соціальні детермінанти статевої диференціації. Шкільне ж середовище сприяє засвоєнню дітьми навичок взаємодії з людьми, зокрема, відбувається відпрацювання і закріплення зразків поведінки з протилежною статтю. Формування гендерної ідентичності, а отже і гендерної культури у молодших школярів відбувається не через засвоєння ними змісту навчальних дисциплін, а за допомогою ознайомлення дітей з

особливостями навколишнього світу, суспільними відносинами. Важливим у цьому контексті є і вплив педагога, оскільки саме він створює умови для соціалізації дітей, і, відповідно, «вибудовує» певну систему правил поведінки у межах соціального простору – визначає систему обов'язків і прав, зокрема, педагог може «прищеплювати» дитині певні соціальні очікування щодо бажаної поведінки представника певної статі.

У період молодшого шкільного віку продовжується і процес гендерної соціалізації дитини у родині.

Опрацювання наукової літератури свідчить, що особливості гендерної соціалізації учня молодшого шкільного віку у сім'ї проявляються у таких аспектах: засвоєння гендерних ролей батьків (фактично мова йде про відображення гендерної системи суспільства); вплив стилю виховання матері і батька, які можуть демонструвати гендерно-типові риси для своєї статі в поведінці з дітьми або ж, навпаки; використання гендерних еталонів виховання; наявність у родині гендерних стереотипів щодо статі дітей.

2. З метою дослідження ефективності гендерного виховання у сучасній НУШ, нами було проведено діагностику рівня гендерної вихованості молодших школярів. З цією метою нами було виокремлено такі критерії гендерної вихованості молодших школярів: гендерні знання та уявлення з показниками: обізнаність молодших школярів із гендерними ролями; розуміння дітьми рівноправності статей; здатність толерантно сприймати різноманітні гендерні прояви; сформовані гендерні цінності; уявлення, які сформовані у дітей про «ідеальне жіноче» та «ідеальне чоловіче»; їх орієнтація на конвергенцію статей.

Результати проведеної діагностики засвідчили, що лише 10% молодших школярів усвідомлюють рівноправність статей, позитивно оцінюють однолітків обох статей та спрямовані на партнерську взаємодію; 64% молодших школярів мають середній рівень сформованості гендерної культури, тобто вони лише частково усвідомлюють рівність статей у виконанні гендерних ролей, а їх взаємодія з представниками іншої статі не завжди відповідає принципам гендерної рівності; 23% молодших школярів мають низький рівень

сформованості гендерної культури і демонструють стереотипність поглядів на світ, традиційні уявлення про жіноче та чоловіче.

3. Ефективність гендерного виховання у НУШ має забезпечуватись через розвиток гендерної компетентності педагогів, через їх педагогічну просвіту, участь у різноманітних семінарах і тренінгах, системний моніторинг їх готовності до впровадження новітніх прийомів та методів формування знань, умінь формування гендерної культури в учнів; створення гендерно-сензитивного середовища у НУШ та педагогічну підтримку гендерної індивідуальності дітей, насамперед, через створення сприятливого соціально-психологічного клімату у дитячому колективі та впровадження педагогами особистісно- егалітарного підходу; організацію гендерної просвіти учнів як під час освітнього процесу, так і у позакласній роботі через проведення цікавих і різноманітних заходів, метою яких має стати нівелювання гендерних стереотипів; розвиток гендерної чутливості та толерантності; формування навиків рівноправної, безконфліктної взаємодії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: учеб. пособие. Екатеринбург : Деловая книга, 1999. 624 с.
2. Агеєва В.П., Близнюк І.О. Основи теорії гендеру : навчальний посібник. Київ : К.І.С., 2004. 536 с.
3. Божович Л. С. Личность и её формирование в детском возрасте : монография. Москва : Знание, 1968. 212 с.
4. Бондарчук О.І., Ващенко О.О. Гендерна освіта в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : програма спецкурсу для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти. Київ : ФОП Іванець П., 2010. 21 с.
5. *Бочарова И.Н.* Некоторые вопросы дифференцированного подхода в физическом воспитании мальчиков и девочек: из опыта работы. *Дошкольное воспитание*. 2010. №12. С. 72-75.
6. Вашуленко М.С., Бевз В.Г. Я досліджую світ 1 клас : підручник. В 2-х частинах. Київ : Освіта, 2018. 189 с.
7. Вихор С.Т. Гендерне виховання: паралелі кризь століття. *Наука і сучасність : Збірник наук. пр. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова*. 2003. Т. ХІІ. С. 82-90.
8. *Вовк Л.М.* Педагогічні умови формування гендерної культури молодших школярів у навчально-виховній діяльності початкової школи : дис. ... к-та пед. наук: 13.00.07. Київ. 2017. 219 с.
9. Гінгер С. Психологія жінки – психологія чоловіка (Відмінності жіночого і чоловічого мозку) : монографія. Київ : Каменяр, 2007. 150 с.
10. Голованова Т.П. Теорія і практика формування гендерної рівності студентської молоді : монографія. Запоріжжя, 2007. 338 с.
11. Головаха Є. Альтернативний гендерний словник. Київ : СПД Москаленко О.М., 2011. 161 с.
12. *Дашян Т.В.* Динамика усвоения гендерных ролей детьми в возрасте

от трех до десяти лет. *Психологический вестник Уральского государственного университета*. 2010. Вып. 9. С. 218-224.

13. Дороніна Т. О. Теорія і практика гендерної освіти і виховання учнівської молоді в навчальних закладах України (II половина XX – початок XXI століття): автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01 / Національна академія педагогічних наук України. Запоріжжя, 2012. 36 с.

14. Дороніна Т.О. Гендерна парадигма освітнього простору : монографія. Кривий Ріг : ВЦ КГПУ ДВНЗ «КНУ», 2015. 150 с.

15. Дресвянина А.В. Формирование гендерной идентичности младших школьников в образовательном процессе: автореф. дис. ... к-та псих. наук: 13.00.071 / Поморский государственный университет имени М.В. Ломоносова. Архангельск. 2010. 22 с.

16. Ермолаева М.В. Гендерный стереотип как феномен культурного пространства : монографія. Челябинск: ЧГИК, 2016. 119 с.

17. Єлісеєва Л.Т. Гендерний підхід до навчання і виховання молодших школярів. *Новий Колегіум*. 2015. № 3. С. 55-59.

18. Желанова В.В. Потенціал української народної казки в гендерному вихованні. *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія : Лінгвістика і літературознавство : Міжвуз. зб. наук. ст.* 2009. Вип. XXI. С. 72-78.

19. Железняк О.В. Технології гендерного виховання як основа набуття професійної компетентності сучасного педагога. *Наукові праці: наук.- метод. журнал. Сер.: Педагогіка. Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили*. 2010. Т. 136. Вип. 123. С. 59-63.

20. Закон України. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (зі змінами) від 08.09.2005 № 2866-IV. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> (дата звернення: 01.09.2021).

21. Ільїна О.О. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до виховання культури гендерних відносин у молодших школярів з позицій системного підходу. *Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти : матеріали II Всеукр. наук.- практи.*

інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Бердянськ, 14 вересня 2018 р.).
Бердянськ, 2018. С. 70-74.

22. Ільїна О. Гендерне виховання в концепції Нової української школи.
Молодь і ринок. 2019. №1. С. 37-42.

23. Каменская Е.Н. Гендерная компетентность педагога. *Гендерные исследования в образовании : проблемы и перспективы : сб. науч. ст. по итогам междунар. науч.-практ. конф. (Волгоград, 15-18 апр. 2009 г.).*
Волгоград : Перемена, 2009. С. 44-49.

24. Клецина И. С. Гендерная социализация : учеб. пособ. Санкт-Петербург : изд-во РГПУ А. Н. Герцена, 1998. 233 с.

25. *Кобелянська Л.С.* Гендерна освіта в Україні: реалії та перспективи.
Проблеми освіти: науково-методичний збірник. 2003. №1. С. 3-8.

26. *Ковальчук Л.О.* Гендерне виховання учнівської молоді в Німеччині : дис. ... к-та пед. наук: 13.00.07 / ТНПУ ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2008. 176 с.

27. Кон И. С. Психосексуальное развитие и половая социализация.
Семейная психотерапия при нервных и психических болезнях. Ленинград, 1978.
С. 113-123.

28. Кравець В. П. Гендерна педагогіка : навч. посіб. Тернопіль : Джура, 2003. 416 с.

29. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : навч. посіб. Тернопіль : Джура, 2005. 440 с.

30. Кравець В.П., Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Гендерна соціалізація молодших школярів : навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2011. 192 с.

31. *Куинджи Н.Н.* Гигиеническая целесообразность отдельного обучения детей с элементами тендерного воспитания (часть I). *Школа здоровья.* 2009. № 1. С. 51-56.

32. *Лабутина Е.В.* Влияние родителей на стереотипы полоролевого поведения младших школьников. *Вестник МГОУ. Серия «Психологические науки».* 2009. №2. С. 191-195.

33. Лозинська С.В. Гендерне виховання дітей дошкільного віку: історичний аспект. *Молодий вчений*. 2018. №5. С. 61-63.
34. Майерс Д. Социальная психология : учеб. пособ. Санкт-Петербург : Питер, 1997. 684 с.
35. Мельниченко О.В., Биковська С.С. Гендерна освіта та гендерне виховання дітей старшого дошкільного віку як соціально-психологічна та педагогічна проблема. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації*. 2020. Вип. 3. С. 212-216.
36. Міщик Л.І. Формування гендерної рівності майбутніх соціальних педагогів в умовах соціального партнерства «факультет-громадська організація» : монографія. Запоріжжя : Вид-во «Просвіта», 2006. 220 с.
37. Мухина В.С. Возрастная психология : феноменология развития, детство, отрочество : учебник для вузов. Москва : «Академия», 2002. 453 с.
38. Наказ Міністерства освіти і науки України «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» від 10.09. 2009 № 839. URL: <http://osvita.ua/legislation/other/4849/> (дата звернення: 01.09.2021).
39. Обухова Л. Ф. Возрастная психология : учеб. для вуза. Москва : Издательство Юрайт, 2017. 345 с.
40. Павлущенко Н.М. Організаційно-педагогічні умови гендерного виховання учнів початкових класів. *Актуальні проблеми початкової освіти: психолого-педагогічні та методичні аспекти*. Суми : Видавничо-виробниче підприємство «Мрія». С. 135-152.
41. Перхулин С.Р., Рудницька-Юрійчук І.Р. Використання інноваційних педагогічних технологій у гендерному вихованні дітей дошкільного віку. *Теоретичні та практичні аспекти формування сучасних педагогічних технологій. Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 12-13 лютого 2021 р.)*. Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2021. С. 67-72.
42. Постанова Кабінету Міністрів / Про затвердження Державної програми з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві до 2010 року від 27.12.2006 № 1834. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1834->

2006-%D0%BF (дата звернення: 01.09.2021).

43. Столярчук Л.И. Полоролевая социализация школьников : теория и практика воспитания : монография. Волгоград : Перемена, 1999. 275 с.

44. Столярчук Л.И. Проблемы и перспективы гендерных педагогических исследований. *Гендерные исследования в образовании: проблемы и перспективы : сб. науч. ст. по итогам Междунар. науч.-практ. конф. (Волгоград, 15–18 апр. 2009 г.)*. Волгоград : Перемена, 2009. С. 22-28.

45. Сухарева Н.Ф. Гендерные особенности проявления агрессии учащимися младшего школьного и подросткового возраста: автореф. дис. ... к-та. псих. наук: 19.00.07 / Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова. Москва, 2006. 18 с.

46. Сухомлинська О.В. Про стан теорії і практики виховання в освітньому просторі України. *Шляхи освіти*. 1998. № 3. С. 2-5.

47. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка : монографія. Київ : Рад. школа, 1978. 264 с.

48. Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори : збірник у 2 т. Т. 1. Київ : Рад. шк., 1983. 488 с.

49. Цокур О., Іванова І. Гендерне виховання – нагальна потреба сучасної освітньої системи. *Директор школи. Україна*. 2006. №6. С. 6-13.

50. Шоре Э., Хайдер К., Зверева Г. Пол. Гендер. Культура. Немецкие и русские исследования : учеб. пособие. Москва : РГГУ, 2009. 530 с.

51. Kohlberg, L. A cognitive – developmental analysis of children's sex-role concepts and attitudes. The development of sex differences. Stanford University Press, 1966. P. 34-50.

52. Lauretis T. de. Technologies of Gender: Essays on Theory, Film, and Fiction. Macmillan Press, 1987. 168 p.

53. <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/1-klas/1-ukranska-mova-bukvar-1-klas/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета «Гендерні стереотипи в школі»

Інструкція: розподіліть твердження у відповідну групу: «властиво дівчатам», «властиво хлопцям», «властиво для обох статей».

№		Властиво дівчатам	Властиво хлопцям	Властиво для обох статей
1	Старанно працюють на уроках			
2	Часто займаються сторонніми справами (розмовляють, малюють в зошиті)			
3	Після дзвінка першими виходять з класу			
4	Порушують шкільний порядок			
5	Неслухняні			
6	Після образи довго сумні			
7	Часто допомагають товаришам при виконанні шкільних завдань, роботи			
8	Надають великою значення хорошим оцінкам, похвалі			
9	Схильні твердо висловлювати свою думку			
10	Приділяють значну увагу своєму одягу (охайність)			
11	Математика			
12	Мова і читання			
13	Малювання			
14	Співи			
15	Фізкультура			

План-конспект виховного заходу для учнів 1-го класу

«Рівні права та можливості»

Мета: формувати у молодших школярів уявлення про гендерну рівність; розвивати почуття власної гідності; виховувати формування навиків рівноправної, безконфліктної взаємодії.

Обладнання: клей, аркуші (А4) із зображенням валіз, картки (по 2 шт.): книги, велосипед, палітра, цукерки, танцюристка, брюки, м'яч.

Вихована година з елементами тренінгу.

Тривалість – 45 хв.

План роботи:

1. Що таке рівні права та можливості?
2. Гендерна рівність.

Хід роботи

I. Вступ

1. Вправа «Хто більше знає ввічливих слів»

Мета: створити робочу атмосферу, навчити дітей бачити один в одному гарні якості, та бажати тільки хороше.

Хід проведення: Вчитель просить встати дітей у коло і перший бажає від усього серця всього найкращого учню з права, виділяючи при цьому його/її найкращі якості, потім цей учень/учениця має так само побажати щось добре своєму сусіду, вправа триває доти, поки всі учні не висловляться.

2. Мозковий штурм «Які ж вони хлопчики та дівчатка?»

Мета: актуалізувати наявні гендерні знання дітей

Вчитель: Давайте з вами визначимо, якими бувають хлопчики та дівчатка?

Всі відповіді дітей занотуються на дошці.

3. Проблемне запитання

Мета: сприяти усвідомленню молодшими школярами того, що якості особистості не залежать від її статі

Вчитель: А якщо поміняти місцями хлопчиків та дівчаток, чи можуть хлопчики бути охайними, добрими, лагідними, сумлінними, красивими...?

- Підніміть руку, ті хлопці, хто вважає себе охайним, добрими, лагідними, сумлінними, красивими...?

- Чи можуть дівчатка бути сильними, відважними, сміливими, розумними?

- Дівчатка, підніміть руку, якщо ви себе такими вважаєте.

Висновок: як дівчата, так і хлопці можуть бути охайними, сміливими, розумними. Ці якості залежать від статі, а залежать від поведінки людини.

II. Основна частина

1. Мозковий штурм «Правила»

Вчитель: А чи знаєте Ви, що таке правило (норма)?

Висновок: правило – це те, що встановлено та придумано людьми, те, що потрібно виконувати.

Які правила ви знаєте?

2. Гра «Незакінчене речення речення»

Мета: формувати у дітей уявлення про гендерні стереотипи та їх упередженість

Вчитель: Продовжіть за мною речення

1. Дівчинка носить бантики, а хлопчик...

2. Хлопчик грається з машинками, а дівчинка з...

3. Дівчинка повинна бути охайною, а хлопчик...

4. Хлопчик повинен все терпіти, бо він чоловік, а дівчинка ...

Вчитель: А чи задумувались ви, хто це все придумав? Чи схожі ці твердження на певні правила? Тобто правила є і в нашому житті, оскільки вони прийняті більшість і вони стосуються дівчаток і хлопчиків. Ці правила називаються гендерними. Я думаю, що дівчата часто чули: «поводься, як дівчинка», а хлопчики «будь справжнім чоловіком, не рюмсай». Так нас

навчають з малечку, поводитись відповідно до цих правил. Але, що робити, якщо хлопчик любить готувати, а дівчинка – ходити на риболовлю і грати в футбол? Карати дітей, соромити? Звісно ж, ні. Усі діти мають право поводитися так, як їм подобається, як їм зручно. Головне, щоб вони не зашкодили собі та іншим.

3. Вправа «Я хороший(а)»

Мета: закріпити позитивний настрій учасників

Хід проведення: діти по черзі промовляють фразу «я хороший(а)», і після цих слів всі діти роблять три оплески. В кінці вправи всі разом повторюють фразу та аплодують.

Вчитель: Всі можуть бути хорошими незалежно від статі. І дівчатка, і хлопці мають однакові права і можливості.

4. Творче завдання. Колаж

Мета: закріпити уявлення учнів про рівність статей.

Хід проведення: діти отримують аркуші з малюнком двох валіз (одна валіза – для хлопчика, друга – для дівчинки) та картки схематичні зображення. У валізи треба вклеїти чим можна займатися у вільний час.

Висновок: валізи заповнені однаковими речами.

III. Підбиття підсумків

Вчитель: Хлопчики і дівчатка мають рівні права та можливості.

План-конспект виховного заходу для учнів 1-го класу

«Ти мені подобаєшся»

Мета: познайомити дітей із механізмами проявів дружніх стосунків, симпатій; розглянути види почуттів; вчити за допомогою міміки зображати почуття; розвивати навички спілкування; виховувати дружелюбності.

Обладнання: картки із символічним зображенням почуттів, аркуші паперу, олівці.

План роботи:

1. Прояв почуттів.
2. Рівність у прояві почуттів.

Хід роботи

I. Вступ

Мозковий штурм «Що таке почуття»

Вчитель: Все життя нас супроводжують почуття. Як ви думаєте, що це таке?»

Всі відповіді дітей занотуються на дошці.

Висновок: почуття – це радість, журба, злість, здивованість, переляк, лютість тощо.

II. Основна частина

1. Вправа «Знайомство з почуттями»

Мета: познайомити учнів з різними емоціями та почуттями.

Хід проведення: дітям роздають малюнки, що зображують почуття, які виникають у різних ситуаціях. Вони мають назвати зображене почуття: радість – купаєшся влітку на ставку; цікавість, здивування – ти побачив щось цікаве, дивовижне; страх – раптом почалася сильна гроза; сум – ти захворів і маєш сидіти вдома, коли всі твої друзі гуляють на вулиці; нудьга – тобі все набридло і ти не знаєш чим зайнятися.

Вчитель: А тепер спробуйте відтворити емоцію за допомогою звуків. Вчитель демонструє дітям, якими звуками вони можуть передати почуття (радість – кричати «Ура!», злість – гарчати, як собака, сум – рюмсати). Вчитель читає текст, а діти мають озвучити емоції персонажа.

Наш Сашко бува веселий, Коли друзі є в оселі.	Зображують радість, кричать: «Ура!»
Наш Сашко бува сердитий, Коли двійками побитий.	Зображують злість, гарчать як собака: «Р-р-р»
Наш Сашко сумний буває Як комп'ютер вимикає.	Зображують сум, голосно зітхають: «Ох!»

Вій огиду відчуває, Як в багнюку наступає.	Зображують огиду, говорять: «Фу-у-у...»
А незвичне щось побачить, То дивується одначе.	Зображують подив, говорять: «Ух-ти...»
Ну а як чогось злякається, Він козак, він не ховається.	Зображують страх, кричать: «А-а-а...»

2. Руханка «Веселий фотограф»

Мета: сприяти створенню атмосфери довіри та доброзичливості.

Хід проведення: вчитель запрошує одну дитину стати «фотографом». Інші учасники створюють «похмуру команду», яка має сфотографуватися. Завдання «фотографа» полягає у тому, що під час зйомки йому потрібно розсмішити «похмуру команду», а завдання «команди» – не піддаватися на заохочення «фотографа» (звуки, слова, жести, міміка тощо) і залишитися похмурими. Той з команди, хто не витримає і хоча б усміхнеться, переходить на бік «фотографа» й допомагає йому розсмішити інших.

3. Вправа «Так і ні»

Мета: формування уявлень дітей про симпатію.

Хід проведення: дітей ділять на пари, один член пари має говорити «так», інший – «ні». Треба говорити свої слова, але по-різному, змінюючи темп, інтонацію мовлення, гучність голосу. Можна сперечатися, але щоб ніхто нікого не образив. Через хвилину ролі змінюються: ті, хто говорив «так», тепер казатимуть «ні».

Обговорення:

- Які почуття у вас виникли, коли ви повторювали слово «так» і слово «ні»?

- Як ви гадаєте, що таке «симпатія»?

Вчитель: Симпатія – це коли нам, хтось подобається. Якщо вам подобається інша людина, це означає, що ви симпатизуєте їй. Існують різні засоби вираження симпатії.

4. Вправа «Подаруй усмішку»

Мета: формування

Хід проведення: діти стають в коло і по колу виражають один одному свою симпатію за допомогою усмішки та міміки. Вправу починає вчитель.

Обговорення:

- Чи бачили ви коли-небудь хлопчика, який плаче, а дівчинку?

- Чи бачили ви хлопця, який би радів, або був здивований?

- А бачили ви сумну дівчинку?

Вчитель: і дівчатка, і хлопчики однакові у проявах своїх почуттів. Вони мають повне право виражати свої емоції та почуття, якщо вони не ображають оточуючих. Намалюйте свою усмішку-смайлика та подаруйте її комусь.

III. Підбиття підсумків

Виражаючи свої почуття мімікою можна виказати симпатію до людини.

Вчитель разом з учнями слухає пісню «Усміхайся – буде ясний день».